

Duh Sveti u pashalnom misteriju u Ivanovu evanđelju

Prpić Burić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:327935>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Teološko-katehetski odjel

Diplomski sveučilišni teološko-katehetski studij (dvopredmetni)

Lucija Prpić

**Duh Sveti u pashalnom misteriju u Ivanovu
evanđelju**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru
Teološko-katehetski odjel
Diplomski sveučilišni teološko-katehetski studij (dvopredmetni)

Duh Sveti u pashalnom misteriju u Ivanovom evanđelju

Diplomski rad

Student/ica:

Lucija Prpić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Elvis Ražov

Komentor/ica:

doc. dr. sc. Arkadiusz Krasicki

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lucija Prpić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Duh Sveti u pashalnom misteriju u Ivanovu evanđelju** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, ožujak 2021.

Sadržaj

UVOD	1
1. GOVOR O IVANOVOM EVANĐELJU	3
1.1. Vrijeme i mjesto nastanka	3
1.2. Jezične značajke četvrtog Evanđelja	4
1.3. Stilske značajke četvrtog Evanđelja	5
1.4. Struktura Ivanova evanđelja.....	8
1.4.1. Proslov	8
1.4.2. Knjiga znamenja (1,19-12,50)	8
1.4.3. Knjiga proslave (13, 1-20, 31).....	9
1.4.4. Epilog (21, 1-25).....	9
1.5. Tko je autor „četvrtog Evanđelja“?	9
1.5.1. Tajanstveni „ljubljeni učenik“	10
1.6. Ivanovska zajednica	12
2. IVANOVO EVANĐELJE KAO EVANĐELJE DUHA SVETOGA.....	15
2.1. Zašto „duhovno evanđelje“?	15
2.2. Evanđelje „Duha Svetoga“	16
2.2.1. Djelovanje Duha Svetoga u Ivanovom evanđelju.....	17
2.2.2. Vjera i znamenje kao specifični pojmovi četvrtog Evanđelja	19
2.3. Blagovanje Posljednje večere s učenicima i obećanje Duha Svetoga	20
2.3.1. Uloga Duha Branitelja	21
2.4. Isusov odlazak Ocu – uvjet dolaska Duha Svetoga	22
2.4.1. Odbačeni Mesija kao Kralj i Sudac.....	23
2.4.2. Raspeće i uzdignuće Sina Božjega	24
2.4.3. Isusova ljubav prema bližnjima.....	25
2.4.4. Uloga Duha Svetoga na križu	25

2.4.5. „Naklonivši glavu predade duh“ (Iv 19,30)	26
2.5. Isusovo uskrsnuće i ukazanje Mariji Magdaleni.....	27
2.5.1. Dar Duha Svetoga.....	27
3. DUH SVETI – TREĆA BOŽANSKA OSOBA.....	29
3.1. Krivovjerja i zablude o Presvetom Trojstvu	29
3.2. Pneumatomasi i osuda njihova naučavanja.....	30
3.3. Atanazije i Bazilije Veliki u borbi protiv heretika	30
3.3.1. Ivanovska perspektiva o Duhu Svetome u djelima Atanazija, Bazilija i Grgura Nazijanskog.....	31
3.4. Carigradski sabor 381. godine	35
ZAKLJUČAK.....	39
LITERATURA	42
SAŽETAK.....	45
SUMMARY.....	46
ŽIVOTOPIS.....	47

UVOD

Tema rada je Duh Sveti u pashalnom misteriju u Ivanovu evanđelju. Znamo jako dobro da je Duh Sveti treća božanska osoba te koliko je On bitan u povijesti Crkve. U ovom ćemo radu pokušati iznijeti bitne činjenice o trećoj božanskoj osobi iz perspektive apostola Ivana. Uzimajući u obzir Ivanovo stajalište kao i vjerski život njegove zajednice objasnit ćemo ulogu i važnost djelovanja Duha Svetoga. Koristit ćemo metode analize i sinteze te metodu kompilacije na temelju proučavanja literature vezane uz temu.

U prvom poglavlju ćemo ukratko opisati vrijeme nastanka Evanđelja, jezične i stilske karakteristike, potom ćemo se osvrnuti na samog pisca četvrtog Evanđelja. Vidjet ćemo razliku između sinoptika i Ivana te dati odgovor zašto se četvrto Evanđelje kategorizira kao „posebno.“ I na kraju ćemo vidjeti tko su nasljedovateli i slušatelji riječi Evanđelja i koliko su zapravo oni čuli i razumjeli poruku. Oni vjeruju u dolazak Duha Svetoga, stoga se može reći kako ovo Evanđelje prima značajku duhovnog ili pneumatičkog. Naime, postoji ivanovska zajednica, a s njome i autor Evanđelja koji ne očajavaju i ne gube vjeru jer će Isusov odlazak Ocu donijeti Duha Branitelja koji će ih po Isusovu nalogu upućivati u svu istinu. Tako se Duh Istine može smatrati hermeneutičkim ključem za razumijevanje Ivanova evanđelja.¹

U drugom poglavlju ćemo opisati teološki profil Evanđelja i njegove posebnosti. Vidjet ćemo zašto se naziva „duhovno evanđelje“ i objasnit ćemo na koji način doprinosi rastu u vjeri. Pojam „vjera“ dolazi najviše do izražaja u četvrtom Evanđelju, stoga ćemo vidjeti kakva je njena uloga kod Isusovih učenika i sljedbenika. Poblize ćemo se dotaknuti nekih riječi koje se koriste (npr. znamenje i vjera) i istaknuti važnost koja im se pripisuje. Nadalje, posebno ćemo se dotaknuti događaja od Isusove Posljednje večere sve do uskrsnuća i pouskrsnih ukazanja braći te ćemo razmotriti vjeru prisutnih i ulogu Duha Svetoga.

U zadnjem, trećem poglavlju, razmotrit ćemo djelovanje Duha Svetoga u pashalnom misteriju iz perspektive četvrtog Evanđelja te kako se ono reflektira na razumijevanje treće božanske osobe u razvoju pneumatološke dogme koji su obilježile hereze na koje su odgovarali crkveni oci i crkveni sabori. Razmotrit ćemo pitanje Njegovih odnosa u Presvetom Trojstvu. Kakav je stav Crkve i vjernika prema Njemu? Je li možda malo zaboravljen ili potisnut kroz povijest? Sve su to pitanja na koja ćemo nastojati odgovoriti analizirajući Ivanovo evanđelje. Na ovaj ćemo način shvatiti važnost Duha Svetoga kroz povijest, a tako ćemo bolje razumjeti sadašnjost i nastojati svoje spoznaje primijeniti u budućnosti. Glavni putokaz za što bolje

¹Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 2012., 20.

shvaćanje važnosti i uloge treće božanske osobe bit će nam spisi pojedinih crkvenih otaca (Atanazija, Bazilija i Grgura Nazijanskog) koje ćemo analizirati te nastojati ponuditi i naš vlastiti doprinos razumijevanju istih.

1. GOVOR O IVANOVOM EVANĐELJU

Četvrto se Evanđelje u mnogo čemu razlikuje od sinoptičkih evanđelja. U Novom zavjetu ono predstavlja posebno teološko i misaono područje te mu se treba dublje posvetiti. Razlika se već može naslutiti u osnovnoj zamisli djela, odabiru i načinu njezine obrade, smještanju radnje i najviše u jeziku u kojemu prevladavaju slike, metafore i simboli kojih nema u „sinoptika“.²

1.1. Vrijeme i mjesto nastanka

Kao što je već rečeno lome se koplja oko vremena i nastanka četvrtog Evanđelja. Okvir koji se uzima su godine od 80. do 100. poslije Krista. Različiti spisi spominju različite godine i mjesta. Završnu redakciju Evanđelja treba zahvaliti redaktoru nakon što je prvotni autor sastavio ovo djelo, glavninu Evanđelja smještaju u 90-e, a redaktorove dodatke oko 100. – 110. godine.³ S jedne strane, Epifanije i Jeronim tvrde da je nastao u Maloj Aziji, a Irenej smatra da je nastao u Efezu, a s njim se slažu i ostali stručnjaci koji ne prihvaćaju da je apostol Ivan autor Evanđelja. S druge strane, sv. Efreem tvrdi da je Ivan apostol Evanđelje napisao u Antiohiji, a pisma Ignacija Antiohijskog ukazuju na utjecaj ovog Evanđelja.⁴

Utjecaj Evanđelja na život rane Crkve vidi se u prvoj polovici II. stoljeća. Tako sv. Justin oko 150. godine u svome djelu *Apologije* (61,4) citira Iv 3, 3-5, potom Polikarp u *Poslanici Filipljanima* oko 110. godine koristi slične izraze iz četvrtog Evanđelja, također i pisma Ignacija Antiohijskog, *Hermin Pastir* i *Salomonove ode*⁵ pokazuju puno dodirnih točaka s Ivanom.⁶ Nama svakako najvažniji dokaz jest papirus Rylands, a to je rukopisni fragment koji sadrži Iv 18,31-33.37-38. On je pronađen u Egiptu i potječe iz početka II. stoljeća. Ako krenemo od pretpostavke da je potrebno neko vrijeme da se papirus proširi u Egiptu, onda dolazimo do zaključka da je Evanđelje nastalo oko 100. godine.⁷ Crkveni naučitelji Klement Aleksandrijski i Irenej mišljenja su da je Ivan apostol živio do vremena cara Trajana (98. – 117.) te da je najvjerojatnije umro oko 100. godine. Polazeći od te teze, znači da je jedan dio Evanđelja mogao nastati oko 90. godine, a neki su dijelovi nastali ranije.⁸

²Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 2012., 13.

³Usp. Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 326.

⁴Usp. Wilfrid J. HARRINGTON, *Uvod u Novi zavjet – spomen ispunjenja*, Zagreb, 1993., 403.

⁵Salomonove ode – kršćansko djelo iz prve polovice II. stoljeća

⁶Usp. Wilfrid J. HARRINGTON, *Uvod u Novi zavjet – spomen ispunjenja*, 404.-

⁷Usp. *Isto*, 404.

⁸Usp. *Isto*, 404.

1.2. Jezične značajke četvrtog Evanđelja

Iako sva četiri evanđelista na neki način donose i opisuju život i djelo Isusa iz Nazareta, naravno, svatko na svoj način, Ivanovo se evanđelje posebno razlikuje u tome. Od Mateja, Marka i Luke saznajemo detalje Isusova života, djelovanja, muke, smrti i uskrsnuća. Ivan se fokusira na objavu koju Isus donosi od svoga Oca i na tajnu Njegove osobe i cijelog Presvetog Trojstva.⁹ Također, Ivanovo se evanđelje smatra spisom koji ima najrazvijeniju kristologiju.¹⁰

Od početka evanđelist govori o Isusu kao o vječnoj Očevoj Riječi koja je bila kod Boga (1,1) i postala Tijelom (1,14). Isus cijelim svojim životom, a posebno smrću proslavlja Oca (17,4), stoga evanđelist o njegovoj smrti govori kao o odlasku Ocu (7,33; 8,21, 13,33).¹¹ Preegzistencijalni Sin Božji, nakon što je izvršio svoju zadaću u svijetu, vraća se ponovno Ocu i šalje Duha Svetoga koji će produbiti njegov nauk.¹²

Evanđelje je napisano grčkim jezikom koji nije ni književni grčki, a ni obični pučki, te predstavlja nešto novo i neviđeno do tada. Rječnik je ograničen, ali ne i oskudan, budući da on ima prepoznatljiv stil koji se ponavlja i postiže svečanu formulaciju. Vidljiv je utjecaj aramejskog jezika jer Ivan nekad u odlomcima koji su srodni sinoptičima donosi aramejske izraze (npr. ondje gdje sinoptici govore o *Christos* i *Petros*, Ivan govori o *Messias* i *Kephas*).¹³ Utjecaj aramejskog jezika se opravdava na način da je pisac Evanđelja znao aramejski te je bio sposoban razmišljati i pisati na jednom i na drugom jeziku. Ono što se mnogi slažu jest to da je ovo Evanđelje „umjetnost“, pa Harrington za njega kaže:

„Što više proučavamo ovo evanđelje, više se uvjeravamo da je ono djelo vrlo sposobnog pisca. Ipak izgleda da je dramatski učinak, koji je tako upadljiv, postignut bez izričite namjere i posebnog književnog postupka. Umjetnost četvrtog evanđelja znatnim je dijelom nesvjesna umjetnost. Čini se da je djelo nastalo spontano, gotovo prirodno, iz neobičnog dara evanđeliste i uzvišenosti predmeta o kojem je želio pisati.“¹⁴

⁹Usp. Ivan, DUGANDŽIĆ, *Upoznajmo Bibliju – narod Božji i njegovo Sveto pismo*, Zagreb, 2011., 303.

¹⁰Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Osporavani Mesija – progonjena zajednica. Slika Ivanove zajednice potkraj prvog kršćanskog stoljeća*, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 3., 653.

¹¹Usp. *Isto*, 654.

¹²Usp. *Isto*, 654.

¹³Usp. Wilfrid J. HARRINGTON, *Uvod u Novi zavjet – spomen ispunjenja*, 405.

¹⁴*Isto*, 405.

1.3. Stilske značajke četvrtog Evanđelja

Četvrto se Evanđelje kategorizira kao „posebno“. Tomu u prilog idu teološke posebnosti (o kojima će biti riječ u sljedećem poglavlju), ali jednako tako i stilske posebnosti koje ćemo sada razložiti. Pisac četvrtog Evanđelja ima osebujan poetski stil koji se može podijeliti u strofe, a za to je karakterističan prolog i Iv 17.¹⁵ Autor četvrtog Evanđelja snažno naglašava simboliku Isusovih čudesnih djela pokušavajući iskazati dubinu koja se skriva ispod vidljive stvarnosti, a ključ kojim se otključava dubina stvarnosti jest vjera koja otkriva značenje Isusovih povijesnih čina.¹⁶ Raymond E. Brown analizira kod Ivanova evanđelja poseban svečani model koji se može okarakterizirati kao polupoetski stil te kaže za njega:

„Karakteristična osobina ovog pjesništva nije paralelizam redaka (kao što je to u SZ) ili rime, nego ritma, tj. redaka koji su manje-više iste dužine, pri čemu je svaki redak jedna rečenica.“¹⁷ Ivanov Isus je, za razliku od Matejevog, Markovog i Lukinog, jedinstvena Riječ Očeva, Logos, i dolazi od Boga, djeluje u Presvetom Trojstvu, objavljuje se svijetu i primjereno je da je govor svečan i uzvišen.

Sljedeća karakteristika Evanđelja jest nerazumijevanje poruke. Naime, iako se Isus svijetu objavio kao „Jaganjac Božji“ i kao onaj koji dolazi spasiti i ponijeti grijeh svijeta, mnogi u to nisu povjerovali. Da bi što bolje osvijetlio svoj nauk, On vodi dijaloge s ljudima i kroz susrete pokušava osvijetliti svoj nauk. Na Njegovu radost, neki će povjerovati i obratiti se, ali puno je više onih koji će Njegove riječi protumačiti onako kako njima najbolje odgovara kako bi mu napakostili i skovali plan kako ga najbolje optužiti i ubiti.

Tako možemo podijeliti građu Evanđelja u dva dijela. Prvi je dio objava utjelovljene Riječi svijetu u kojem se vidi da je jako malo onih koji su mu povjerovali, a sve već broj onih koji mu se protive.¹⁸ Ovdje vidimo da pisac Evanđelja nije neki hladni i nezainteresirani promatrač tih dijaloga, već je gorljivi svjedok vjere koji nastoji i svoje čitače uvući u intrige i zaplete poruke. Može se reći kako Evanđelje ima književni oblik drame. Drama dolazi do izražaja u susretima s Nikodemom (3, 1-11), Samarijankom i Samarijancima (4, 1-42), te se lagano zahuktava sa Židovima koji su ga napali zbog toga što je ozdravio bolesnog čovjeka u subotu (5, 5-47), da bi dosegla svoj vrhunac na Blagdan sjenica, opet sa Židovima koji su raspravljali o Njegovu

¹⁵Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 325.

¹⁶Usp. Božo LUJIĆ, *Kratki uvod u novozavjetnu poruku*, Zagreb, 2006., 29.

¹⁷Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 326.

¹⁸Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 16.

podrijetlu i poslanju (7, 14-36) i sukobu oko važnosti Abrahama i Isusova prava pozivanja na njega (8, 30-59).¹⁹

U drugom dijelu prevladava smireni Spasiteljev ton kojim se obraća najvjernijem krugu svojih sljedbenika. Učenici ovdje igraju neznatnu ulogu, jer je tu Isus u glavnoj ulozi i pokretač radnje. Jedan od Dvanaestorice postavi ponekad nespretno pitanje i sve se opet svodi na Isusov govor koji je predstavljen u obliku dva oprostajna govora i velikosvećeničke molitve. On naučava i potiče na obraćenje, a situacija lagano kulminira kad Isus biva uhićen i odveden pred Velikog svećenika i Pilata i dostiže svoj vrhunac u Isusovim riječima s križa: „Dovršeno je!“ (Iv 19,30)²⁰

Jako važna stilska osobina Evanđelja su spomenuti dijalozi i dvostruka značenja. Oni nisu nikakva novost, budući da se nalaze i u sinoptika. Dok su kod Mateja, Marka i Luke dijalozi rijetka pojava, u Ivanovu evanđelju su bujniji, bogatiji, dvosmisleni i protežu se kroz cijeli spis. Ono što dijalog zahtijeva jest zalaganje i aktivnost osoba koje sudjeluju u njemu. Čitatelji Ivanova evanđelja već su upleteni u same događaje i zauzimaju stav i stranu koja im odgovara. Naravno, skupa sa učenicima, čitatelj će se zauzimati za Isusovu stranu i za istinu, te će pokušati nadjačati svjetinu koja će na Veliki Petak željeti Spasiteljevu smrt. Dijalozima je svojstvena određena doza napetosti zato što Isus za svoje suvremenike govori pomalo čudno i nerazumljivo. No, zahvaljujući raznim metaforama i slikama kojima se služi, na kraju ipak prevlada shvaćanje i podrška te se razgovor podiže na jednu višu teološku razinu. S jedne strane imamo Spasitelja koji želi otvoriti oči osobi s kojom razgovara, a s druge strane imamo čovjeka koji ne razumije poruku, ali na kraju ipak uspijeva. Takav slučaj se najbolje očituje u razgovoru s Nikodemom i sa Samarijankom koji ćemo pobliže rastumačiti.²¹

Kad Isus razgovara s Nikodemom, on mu govori kako se čovjek mora *nanovo roditi* i to *odozgor* (3,3). Nikodem nije to najbolje shvatio i on zna da se čovjek samo jednom tjelesno rađa i zaključuje da se to ne može dvaput dogoditi. Krist nastavlja voditi razgovor s njim i govori kako se čovjek treba *roditi iz vode i Duha* (3,6) i na taj način Nikodem upoznaje sasvim nešto novo, a to je krštenje u kojemu se čovjek po Duhu Božjem i vodi preporađa za novi život.²²

U sljedećem dijalogu sa Samarijankom koju susreće kod zdenca u Šekemu opet dolazi do nesporazuma. Naime, ona ne može shvatiti kako joj Isus može *dati žive vode* (4,10) ili posebne

¹⁹Usp. *Isto*, 17.

²⁰Usp. *Isto*, 17.

²¹Usp. *Isto*, 18.

²²Usp. *Isto*, 19.

vode *koja struji u život vječni* (4,14).²³ Iako zbunjena njegovim nastupom, Samarijanka se potpuno otvara nepoznatom strancu koji je na nju ostavio veliki utjecaj. Povjerava mu sve svoje brige i nevolje, iako ih on već unaprijed poznaje. Prepoznaje ga kao Spasitelja i proroka te spremno svjedoči za Njega. Kad promatramo dijaloge imamo dojam da ima tzv. šumova u komunikaciji koji dovode do nesporazuma između Krista i sugovornika. No, to samo izgleda tako, a zapravo je tehnika pisca uz pomoć koje on uvodi čitatelja dublje u objavu koju Isus donosi od Oca te se ta tehnika naziva „ivanovski nesporazum“.²⁴

Ono što je karakteristično za Ivanovo evanđelje jest ironija koja se događa kada Isus tumači Pisma i pritom upotrebljava dvostruka značenja pa nailazi na nerazumijevanje od strane svojih protivnika. Tada te tvrdnje postaju sarkastične, sumnjičave, ironične i pune prijezira. U svemu tomu, ironično je to da su tvrdnje istinite i imaju puno veći smisao koji govornici zbog površnosti i materijalizma ne vide.²⁵

U građi četvrtog Evanđelja pojavljuju se mnoge inkluzije i prijelazi što znači da je Evanđelje pažljivo strukturirano, a „pod inkluzijama smatramo da Ivan spominje detalje (ili ukazuje na nešto) na kraju jednog odsjeka što se podudara sa sličnim detaljem na početku istog odsjeka.“²⁶ U Ivanovu evanđelju nailazimo na velike inkluzije, a to su 1,1 s 20,28, potom 1,28 s 10,40, dok su manje inkluzije sljedeće: 1,19 s 1,28, 2,11 s 4,54 i sl.²⁷ Koristeći prijelaze s jednog dijela na drugi, autor upotrebljava motiv „okretača“ kojim završava prethodno, a ukazuje na ono što slijedi. Tako možemo uzeti primjer čuda u Kani Galilejskoj. Čudom završava poziv učenika i na taj se način ispunja proročanstvo u 1,50, istodobno otvarajući pododsjek 2,1-4,54 koji se nastavlja od prvog do drugog čuda u Kani. Drugim čudom u Kani završava pododsjek kojim se naglašava Isusova moć koja daje život, no, s time se otvara put za sljedeći pododsjek (5,1-10,42) u kojem se dovodi u pitanje Isusova moć nad životom.²⁸

Zadnja stilsko osobina jesu zagrade ili bilješke kojima se autor služi kako bi objasnio značenje semitskih riječi (npr. „Mesija“, „Siloam“, „Kefa“) i na taj način otvara pozornicu za razvoj u naraciji i pozornicu za geografska određenja.²⁹

²³Usp. *Isto*, 19.

²⁴Ivanovski nesporazum – riječ je o tome da Isus polazi od slikovitog govora i dvostrukog značenja riječi kako bi pomoću materijalnih znakova otkrio duboku duhovnu stvarnost. Neki od primjera su: noć – dan kao znak za duhovno suprotnost vjera – nevjera, spavanje – smrt, prati noge, poći za nekim. I ono što se na prvi pogled čini kao nesporazum između Isusa i sugovornika, na kraju se razriješi kao dobra metoda učenja.

²⁵Usp. Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 328.

²⁶*Isto*, 329.

²⁷Usp. *Isto*, 329.

²⁸Usp. *Isto*, 329.

²⁹Usp. *Isto*, 329.

1.4. Struktura Ivanova evanđelja

Ivanovo se evanđelje dijeli na Proslov (1,1-18), Knjigu znamenja (1,19-12,50), Knjigu proslave (13,1-20, 31) i Epilog (21,1-25).

1.4.1. Proslov

Proslov Evanđelja je poseban jer ga nitko od sinoptika nema. Može se reći da je himan kojim Ivan gleda na Spasitelja. Za njega je Isus vječna Riječ Očeva, božansko biće, jedan u Trojstvu koji je postojao i prije postanka svijeta, svjetlo istinsko koje dolazi na zemlju među grešnike i poprima tjelesni oblik.³⁰ U Proslovu su sažete teme poput: života, svjetla, slave, svijeta, svjedočenja i one se ispunjavaju tijekom cijelog Evanđelja.³¹ U daljnjem tekstu se govori o tome kako je svjetlo došlo na svijet, ali ga nisu svi prihvatili. No, postoji i ona mala skupina koja ga je prihvatila i tako postigla milost. U Proslovu se naglašava uloga Ivana Krstitelja koji svjedoči za Sina Božjega i potiče na obraćenje i vjeru. Naglašava se i zaoštava pojam „Riječi“ na način da se u suprotnost stavlja Riječ Božja, koja je Isus Krist, i Zakon, koji je isto riječ Božja. Ide se dublje i zaključuje se da Zakon nije donosio milost i istinu, već je to učinio Krist svojim silaskom na zemlju.³²

1.4.2. Knjiga znamenja (1,19-12,50)

U prvom dijelu Evanđelja radi se o brojnim susretima i dijalozima koje Isus vodi sa običnim ljudima, slučajnim prolaznicima ili skupinama ljudi u kojima On govori o sebi i pritom se služi metaforama. Njegova najpoznatija riječ kojom se objavljuje svijetu jest „Ja sam“ ili „Ja jesam“.³³ Karakteristična oznaka za Ivanovo evanđelje jesu čudesa kojih nema mnogo (svega sedam) kao kod sinoptika, ali su odabrana zbog toga što služe kao poticaj za Isusov objaviteljski govor kojim objašnjava svoju ulogu i svoje poslanje i zadaću od Oca. Na kraju prvog dijela donosi se zaključak o Isusovim čudesima i riječima. Naime, koliko god je On dobra napravio, rijetko tko mu je povjerovao. Isus je jako razočaran jer Njegova riječ nije odjeknula u srcima

³⁰Usp. *Isto*, 330.

³¹Usp. Wilfrid J. HARRINGTON, *Uvod u Novi zavjet*, 420.

³²Usp. *Isto*, 421.

³³Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 59

ljudi i na kraju prvog velikog dijela govori: *Što ja dakle zborim, tako zborim kako mi je rekao Otac!* (12,50)³⁴

1.4.3. Knjiga proslave (13, 1-20, 31)

U ovim poglavljima Isus je svjestan da je došao Njegov čas da proslavi svoga Oca. Iako se pribojava svega što će se dogoditi, uzima čašu Saveza i nastavlja hrabro koračati sve do kraja, poštujući i ljubeći i Oca i učenike. Pet poglavlja drugog dijela donosi razgovor Isusa sa apostolima u kojima im On govori o planu koji ima za njih.³⁵ Govori im kako On mora otići da bi došao k njima Duh Branitelj. Uči ih da ljube do kraja i da budu spremni dati svoje živote za prijatelje, po uzoru na Njega. Zadnja tri poglavlja donose opis Isusovog uhićenja, muke, smrti i uskrsnuća. Isus je morao biti uzdignut na križ da se ispune Pisma i proslavi Otac po Njemu. Drama i žalost Velikoga petka pretvara se u radost učenika koji su vidjeli Uskrsloga.

1.4.4. Epilog (21, 1-25)

Na samom kraju nalazi se poglavlje podijeljeno u dva prizora koje govori o poslijeuskrsnom ukazanju sa zaključkom. Prvi prizor opisuje ribarenje i čudesan ulov ribe, a drugi prizor prikazuje dijalog Petra i Isusa. Isus mu daje pastirsku službu što znači da i Petar mora biti spreman dati svoj život za svoje stado. U zaključku stoji da je ljubljani učenik svjedok koji stoji iza Evandjelja i svjedoči da je istinito njegovo svjedočanstvo.³⁶

1.5. Tko je autor „četvrtog Evandjelja“?

Biblija poznaje četiri Evandjelja i četiri evanđelista. Zanimljivo je to da niti jedan od evanđelista ništa nije napisao o sebi, a pitanje autorstva sinoptičkih Evandjelja baštini iz nekih drugih izvora. Četvrto je Evandjelje po svemu iznimka jer na kraju Evandjelja, nakon što je Isus povjerio Petru pastirsku službu, pojavljuje se *učenik kojeg je Isus ljubio i koji se za večere privio Isusu uz prsa* (Iv 21, 20).³⁷ I kao potvrdu da je ljubljani učenik napisao Evandjelje imamo citat na kraju: „Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisa. I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo.“

³⁴Usp. *Isto*, 60.

³⁵Usp. Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 343.

³⁶Usp. *Isto*, 352.

³⁷Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Upoznajmo Bibliju – narod Božji i njegovo Sveto Pismo*, 298.

(21, 24)³⁸ Kroz daljnja istraživanja bibličara utvrdilo se da je upravo ova izjava upitna iz dva razloga. S jedne strane, biblijska znanost potkrepljuje dokazima da je 21. poglavlje kasnije dodano, a cilj je da se ivanovska skupina i evanđelje ukorijene u Crkvu. S druge strane, ista sporna tvrdnja otvara nova pitanja i nove zagonetke. Traži se identitet „ljubljenog učenika“ i njegovo mjesto u zajednici.³⁹

1.5.1. Tajanstveni „ljubljeni učenik“

Pitanje autorstva četvrtog Evanđelja problematično je zbog toga što se vješto skriva identitet „ljubljenog učenika“. Sljedeće rečenice iz Evanđelja govore u prilog tomu:

13, 23: *A jedan od učenika – onaj kojeg je Isus osobito ljubio – nalazio se za stolom – Isusu do krila.*

19, 26: *Kad Isus opazi majku i blizu nje učenika kojeg je osobito ljubio, reče majci svojoj: Ženo, evo ti sina!*

20, 2: *Tada otrča i dođe Šimunu Petru i drugomu učeniku kojega je Isus osobito ljubio...*

21, 7: *Nato učenik kojega je Isus osobito ljubio reče Petru: Gospodin je!*

21, 20: *Petar se obazre i vidje gdje za njim ide onaj učenik kojega je Isus osobito ljubio: onaj koji se na večeri bijaše naslonio na Isusove grudi...*⁴⁰

Tko je „ljubljeni učenik“? Od 2. stoljeća crkveni su oci pokušavali dati odgovor na to pitanje. Starija egzegeza je identitet „ljubljenog učenika“ pripisala Ivanu apostolu, koji je bio član Dvanaestorice i koji je od početka bio važna karika Isusova života. Tako su biskup iz Lyona, Irenej i Euzebije Cezarejski u svojim djelima pisali o četvrtom Evanđelju, te su autorstvo pripisali Ivanu kojeg su poistovjetili sa misterioznim „ljubljenim učenikom.“⁴¹

Novija egzegeza detaljnije se posvećuje identifikaciji autora četvrtog Evanđelja. Nejasnoću oko identiteta autora Evanđelja donosi redak Iv 18,15: *Šimun Petar s drugim učenikom išao je za Isusom. Taj učenik bijaše poznat velikom svećeniku te uđe s Isusom u dvorište velikog svećenika.*⁴² Temeljem ovih redaka, tj. poznavanje tog „drugog učenika“ s velikim svećenikom, mnogi bibličari se slažu da „ljubljeni učenik“ nije Galilejac Ivan,

³⁸Usp. *Isto*, 298.

³⁹Usp. *Isto*, 298

⁴⁰Ivan DUGANDŽIĆ, *Kako su nastala evanđelja?*, Zagreb, 1999., 154.

⁴¹Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 23.

⁴²Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Kako su nastala evanđelja?*, 154.

Zebedejev sin, već osoba koja potječe iz Jeruzalema. To objašnjava i veliku koncentraciju događaja usmjerenu na Jeruzalem i njegovu užu okolicu. Također, ovaj redak otvara pitanje večere koju je Isus blagovao s učenicima. Naime, nigdje u Evanđelju ne piše izričito da su na večeri bila prisutna samo Dvanaestorica. Stoga je moguće da je „ljubljeni učenik“ bio s njima na večeri, premda nije pripadao Dvanaestorici, te ipak sjedio najbliže Isusu.⁴³ On nije ni simbolična izmišljena osoba koja predstavlja uzor pravog i odanog Isusovog učenika, ali je svakako stvarna i povijesna osoba, autoritet u ivanovskoj zajednici i nigdje sebe ne uzvisuje na način da ponižava Petra. I. Dugandžić se o odnosu „ljubljenog učenika“ i autora Evanđelja poziva na R. Schnackenburga. On smatra da je „ljubljeni učenik“ glavni nositelj tradicije, ali da je Evanđelje koje je služilo najužem krugu ivanovske zajednice napisala neka druga osoba, židovskog podrijetla i pod helenističkim utjecajem.⁴⁴ Nadalje, Dugandžić iznosi stajališta Schnackenburga te donosi četiri razloga zbog kojih smatra da Ivan apostol nije „ljubljeni učenik“.

Prvo, ako bi stavili Ivana apostola kao „ljubljenog učenika“, onda bi se morala objasniti uloga Zebedejeva sina Ivana na Genezaretskom jezeru. Naime, jako malo u četvrtom Evanđelju doznajemo o Isusovoj djelatnosti u Galileji i na Genezaretskom jezeru. Upravo se u Galileji, prema sinopticima odvijao najveći dio Isusovog djelovanja. U Ivanovu se evanđelju težište prebacuje u Jeruzalem i tu bi se trebalo tražiti autora.

Drugo, anonimnosti predstavlja veliki problem ako je to stvarno bio Ivan apostol. Može se razumjeti da sam sebe ne želi imenovati, ali zašto to ne napravi evanđelist, budući da se radilo o moćnoj osobi u vremenu prve Crkve.

Treće, među sedmoricom učenika koji su spomenuti u 21,2, pozornost je usmjerena na sinove Zebedejeve i još drugu dvojicu koji nisu imenovani. U daljnjem tekstu se spominje taj „ljubljeni učenik“ koji Isusa prepoznaje na obali, što znači da je morao pripadati toj grupi učenika. Schnackenburg misli da se njegov identitet krije u dvojici neimenovanih te da je evanđelist namjerno spomenuo tu dvojicu kako bi ipak ime „ljubljenog učenika“ ostalo i dalje zaštićeno.

I četvrto, „ljubljeni učenik“ je prošao nezamjetno u tolikoj mjeri da ga se sinoptička Evanđelja ne sjećaju. U ivanovskoj mu se zajednici pripisuje autoritet, potjecao je iz najužeg kruga učenika te ga krase titula „izvanrednog tumača Isusove poruke“.⁴⁵

⁴³Usp. *Isto*, 155.

⁴⁴Usp. *Isto*, 155.

⁴⁵Četiri teze su napravljene prema: Ivan DUGANDŽIĆ, *Kako su nastala evanđelja?*, 156 – 157

U potrazi za identitetom „ljubljenog učenika,“ spominju se još neka imena poput Ivana Marka, u čijoj se kući sastajala prva zajednica te je čak moguće da je u toj dvorani Isus blagovao posljednju večeru i da je on sjedio najbliže Njemu; potom se spominje Lazar kojeg je Spasitelj uskrisio od mrtvih i rekao da taj učenik neće umrijeti (usp. Iv 21,23).⁴⁶

Bibličar Klaus Berger ističe da je „ljubljeni učenik“ ipak član Dvanaestorice i ime mu je Andrija. Berger se služi Evanđeljem i dublje ulazi u njega i tu opaža kako je Andrija prvi pozvan i upravo on dovodi svog brata Šimuna Petra, te ga uvjerava da je Isus Mesija – Pomazanik. Također, tomu u prilog ide početak i završetak Evanđelja koje Berger vješto spaja. Naime, kako je na početku Andrija uvjerio Petra da je Isus pravi i istinski Mesija, tako ga na kraju opominje na prisutnost Gospodina na obali jezera (21,7).⁴⁷ Bibličar Berger svoju tezu potkrepljuje pozivajući se na Muratorijev kanon u kojem piše da je ono što je Ivan zapisao, nakon započetog posta učenika, objavljeno Andriji.⁴⁸

I na kraju, identitet „ljubljenog učenika“ ostaje obavijen velom tajne, tako da ne možemo sa sigurnošću reći tko je on doista bio. No, jedno je sigurno, četvrto je Evanđelje posebno jer govori o Isusu kao onome koji je istobitan s Bogom i onome koji je postojao i prije postanka svijeta, za razliku od prethodna tri Evanđelja koja opisuju povijesnog Isusa iz Nazareta, a ne govore tako izravno o Isusovom božanstvu. Na kraju treba reći da da crkvena tradicija autorstvo Ivanova evanđelja pripisuje apostolu Ivanu.

1.6. Ivanovska zajednica

Cijelo vrijeme naša je pozornost usmjerena na Ivanovo evanđelje, ali treba se zapitati o sljedbenicima Kristovim koji su čuli riječi evanđelja i povjerovali. Tko su ti ljudi i zašto su se toliko zamjerali Židovima? Kako oni doživljavaju Židove? Naime, sljedbenici su se okupili oko „učenika kojeg je Isus ljubio“ i stvorila se zajednica istomišljenika koja ima vlastito iskustvo Duha te na taj način Duh postaje izvor jedinstva i raznolikosti Crkve.⁴⁹

Kršćani ivanovskog kruga svjesni su svoje uloge u svijetu, a još više, svjesni su da su obogaćeni darom Duha Svetoga i da je njihovo poslanje naviještati i donositi Kristov mir i radost svemu svijetu. Toj se zajednici suprotstavljaju mnogi, ali najveći im problem stvaraju

⁴⁶Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 27.

⁴⁷Usp. *Isto*, 28.

⁴⁸Usp. *Isto*, 28.

⁴⁹Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, Zagreb, 2008., 66.

Židovi.⁵⁰ Naime, oni nisu nikako priznavali Isusa za obećanog Mesiju te se svatko imao isključiti iz zajednice tko je povjerovao u Njega. Tako se roditelji mladića koji je bio slijep boje priznati čudo koje je Isus učinio (usp. Iv 9,2-10). Mnogi ugledni Židovi potajno se sastaju s Isusom i slušaju Njegovu riječ, ali neki su toliko odvažni da trpe progone i mučenja za Njega (usp. Iv 3,1-21)⁵¹ Još jedna velika opasnost koja prijete ovim zajednicama jest i krivovjerje gnoze, a na taj se način najbolje oslikava težak položaj u kojem su živjele zajednice.⁵² One se obično zamišljaju kao skup nekoliko malih zajednica i jedne velike središnje zajednice koje su povezane i međusobno ovisne jedna o drugoj, a kao mjesto ivanovskog kruga uzima se Efez.⁵³

Iznesene činjenice nameću pitanje – zašto dolazi do sukoba između Isusa i Židova, a kasnije i između ivanovske zajednice i Židova? Naime, Židovi nisu mogli povjerovati da je upravo Isus obećani Kralj i Mesija koji treba doći i spasiti svijet. Još se više sukob zaoštava kada Isus izričito govori da je upravo On Sin Božji, a oni su to protumačili da se izjednačava s Bogom, što je prema njihovim uvjerenjima bilo bogohuljenje. Upravo iz tog razloga, Ivanovo je evanđelje iznimka od drugih jer pojačano dominira kristologija kojom se uz pomoć Pisma i svjedoka koji su povjerovali izlaže vjera u Isusa kao pravog Spasitelja i obećanog Mesiju.⁵⁴

Ivanovski se krug vraća na riječi Isusa Krista te oni raspravljaju sa Židovima jer sebe smatraju predstavnicima pravog Izraela koji su primili utjelovljenu riječ i povjerovali joj.⁵⁵ Oni su strpljivi i spremni za pravu evangelizaciju, u kojoj bi se i nevjerni Židovi trebali obratiti, ali i svi drugi ljudi.

„Ta je zajednica, čini se, od samoga početka pokazivala interes i za misionarenje među Samarijancima od kojih su Židovi tadašnjeg vremena zazirali. Nadalje, ivanovska zajednica je otvorena i prema onim Židovima koji iz straha ne smiju javno očitovati svoje simpatije za Isusa (7, 11-13; 12,42)“⁵⁶

Može se zaključiti da je Ivanovo evanđelje pravo učenje vjere u Spasitelja, a njihov put je počeo prvim čudom u Kani Galilejskoj, a završio je Tominim priznanjem vjere u Gospodina (usp. Iv 20, 28-29). Iz toga proizlazi da se ivanovski krug priznaje kao posebna teološka škola, u kojoj se uči vjerovati i koja je predvođena „ljubljenim učenicom“ razvijala svoju specifičnu

⁵⁰Pojam židovstva je snažno zastupljen u Ivanovom evanđelju, ali nije jednoznačan, već medalja ima dvije strane. S jedne strane imamo Židove koji kuju planove o uhićenju Isusa, a s druge strane Isus pronalazi među Židovima iskrene i otvorene ljude koji s radošću prihvaćaju njegov nauk, unatoč preprekama koje to prihvaćanje donosi.

⁵¹Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 33.

⁵²Usp. *Isto*, 33.

⁵³Usp. *Isto*, 33.

⁵⁴Usp. *Isto*, 33.

⁵⁵Usp. *Isto*, 34.

⁵⁶*Isto*, 35.

teologiju kojom se borila protiv nevjere onoga vremena. Naravno, da bi se zajednica izgradila i opstala potrebno je konstantno raditi na njenom duhovnom vodstvu te je potrebno pratiti sredinu u kojoj je nastala i odgovarati na sve životne nedaće poslušom vjere.

I na kraju, ne može se reći da je ivanovska zajednica bila izolirana sekta, nego je ona dio cjelokupne Crkve, što je prepoznatljivo u prisutnosti Petra i povjerene mu pastirske službe, a to se najbolje očitava u zadnjem poglavlju Evandjelja.⁵⁷ S jedne strane, ivanovska je zajednica doživjela neuspjeh jer nije bila prihvaćena od većine društva onoga vremena, dok nam je, s druge strane, ostavila važno duhovno nasljeđe koje baštinimo sve do današnjih dana.⁵⁸

⁵⁷Usp. *Isto*, 35.

⁵⁸Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Upoznajmo Bibliju – narod Božji i njegovo Sveto Pismo*, 303.

2. IVANOVO EVANĐELJE KAO EVANĐELJE DUHA SVETOGA

Svojim stilom, metodom, nacrtom i teologijom, Ivanovo se evanđelje razlikuje od sinoptičkih evanđelja. Glavna tema Ivanovog evanđelja nije navještaj kraljevstva Božjeg, već Isusova vlastita objava sebe i zadaće koju je dobio od Oca.⁵⁹ Prema tome, čitatelji imaju dojam da ovdje ne govori ovozemaljski Isus iz Nazareta, kakvog nam predstavljaju sinoptici, već uzdignuti Sin Božji, Prorok, Jaganjac Božji.⁶⁰ Zato i nosi naziv „duhovno“ ili „pneumatičko“ evanđelje budući da sinoptici ne daju toliku važnost Duhu Svetome koji vodi i hrabri zajednicu kao četvrto Evanđelje.⁶¹

2.1. Zašto „duhovno evanđelje“?

Ivanovo evanđelje se naziva „duhovno“ evanđelje i stoljećima je privlačilo ljude. Razlog za to je njegovo produbljeno promatranje Krista, njegov jezik i slike iz svakodnevnog života koje zahvaćaju egzistencijalna ljudska iskustva, kao i njegov meditativan način.⁶² Postavlja se pitanje kako je pisac četvrtog Evanđelja želio prikazati Isusa iz Nazareta pored tri sinoptika? Crkveni otac, Klement Aleksandrijski je odgovorio na to pitanje, a njegovu izjavu donosi Euzebij Cezarejski u djelu *Historia Ecclesiastica*, VI 14,7:

„Ivan je, jer je uvidio da su u drugim evanđeljima prikazane tjelesne stvari, na nagovor svojih prijatelja i potaknut božanskim duhom napisao duhovno evanđelje.“⁶³

Pridjev „duhovno“ je izazvao možda neke nejasnoće i interpretiran je na različite načine. Četvrto Evanđelje je napisano kako bi nadopunilo sinoptike.⁶⁴ Antitezom „duhovno – tjelesno“ ne žele se suprotstaviti pojmovi tijelo i duša u smislu platonske teorije u kojoj tijelo predstavlja zatvor duše, pa je četvrto Evanđelje duhovno kako bi oslobodilo od zatvora sinoptičkih Evanđelja. To nikako nije i ne može biti smisao naziva „duhovno“ evanđelje. Ivanovo evanđelje je „duhovno“ zato što je njegova glavna tema samoobjava vječnog Sina Božjega. Usredotočeno je na tajnu Isusove osobe, Njegov odnos s Ocem, preegzistenciju, silazak u svijet, zadaću koju

⁵⁹Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 16.

⁶⁰Usp. Arkadiusz, KRASICKI, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F. Porscha i F. Libermann*, Zagreb, 2016., 25.

⁶¹Usp. *Isto*, 26.

⁶²Usp. Felix PORSCH, *Ivanovo Evanđelje*, 13.

⁶³Euzebij CEZAREJSKI, *Historia Ecclesiastica*, VI 14,7., citirano prema: Anto POPOVIĆ, *Biblijske teme. Egzegetsko – teološka analiza odabranih tekstova Starog i Novog zavjeta s Dodatkom*, Zagreb, 2004., 171.

⁶⁴Mario CIFRAK – Arkadius KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, u: Služba Božja, 51 (2011.) 1., 33.

ima u svijetu, te Njegov slavni povratak Ocu.⁶⁵ Sinoptici se ovakvim temama ne bave, već pišu o navještenju i dolasku Kraljevstva Božjega.⁶⁶ Namjera evanđeliste četvrtog Evanđelja je nadopuniti ranija evanđelja, tako da vlastitim jezikom napiše naslijeđene predaje o Isusu iz Nazareta, ali da ih proširi i „produhovi“. Iz toga proizlazi međuovisnost četvrtog Evanđelja i sinoptika. Također, Ivanu nije bila namjera potisnuti iz uporabe svoje prethodnike, niti se uzoholio i smatrao svoje Evanđelje jedinim ispravnim.⁶⁷ S jedne strane, sinoptička Evanđelja opisuju dolazak Kraljevstva Božjega i Isusovo djelovanje kroz oči i dojmove Njegovih učenika, a s druge strane, Ivanovo evanđelje opisuje Isusovo sve dublje otkrivanje svijetu duhom prosvjetljenih očiju Ljubljelog učenika svijetu.⁶⁸

2.2. Evanđelje „Duha Svetoga“

Četvrto Evanđelje drugačije interpretira Duha Svetoga od ostalih Evanđelja. U Ivanovim se djelima ne spominju iznenadni i vidljivi zahvati Duha Svetoga.⁶⁹ Ivan na Duha Svetoga gleda drugačije i tako o njemu i piše. On ga on promatra uronjena u svakidašnjicu kršćanskog života.⁷⁰ Osim toga, govor o Duhu Božjem razlikuje se u prvom i drugom dijelu Evanđelja.

„Ponajprije upada u oči da evanđelist u prvom i drugom dijelu evanđelja, s obzirom na strukturu svoga djela, rabi posve različite nazive: u prvom dijelu, koji govori o Isusovoj samoobjavi pred Židovima i pred svijetom, evanđelist koristi nazive Duh Sveti ili jednostavno Duh, dakle terminologiju koju inače poznamo iz Novog zavjeta; u drugom dijelu, koji donosi Isusovu samoobjavu samo užem krugu učenika, srećemo posebne ivanovske nazive Branitelj (Paraklet)⁷¹ i Duh istine. On je drugi Branitelj, a njegova aktivnost počinje Sinovim povratkom Ocu i ostaje zauvijek.⁷² I upravo ti nazivi nam govore o posebnoj ulozi Duha Svetoga u ivanovskoj teologiji.“⁷³ U cijelom Novom zavjetu jedino Ivan u svome evanđelju zove Duha Parakletom.⁷⁴

⁶⁵Usp. *Isto*, 33.

⁶⁶Usp. *Isto*, 33.

⁶⁷Anto POPOVIĆ, *Biblijske teme. Egzegetsko – teološka analiza odabranih tekstova Starog i Novog zavjeta s Dodatkom*, 172

⁶⁸Usp. *Isto*, 172.

⁶⁹Nela Veronika GAŠPAR, *Teološki govor o Duhu Božjem – od vječnosti do čovječnosti*, Zagreb, 2012., 56.

⁷⁰Usp. *Isto*, 56.

⁷¹Paraklet – naziv za Duha Svetoga. Dolazi od grčke riječi parakletos koja znači pomoćnik, advokat, zagovornik.

⁷²Usp. Mato ZOVKIĆ (ur.), *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, Zagreb, 1993., 458.

⁷³Ivan DUGANDŽIĆ, *Snaga s izvora – izabrane teme Novog zavjeta*, Zagreb, 2003., 154.

⁷⁴Usp. Mato ZOVKIĆ (ur.), *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, 458.

Kada govorimo o Duhu Svetom u prvom dijelu, onda moramo istaknuti da je riječ o Pneumi, s članom ili bez člana i bez objašnjavajućeg dodatka. Razlog tomu je taj što Isus nije još uvijek bio proslavljen, dakle, nije došao Njegov čas proslave.⁷⁵ U drugom se dijelu Duhu dodjeljuju imena koja ga pobliže opisuju (Paraklet, Duh Istine), jer se približava Isusov čas proslave i konačne pobjede nad zlom. Kad Ivan kaže da je Isus na križu predao duh, to doista predstavlja smrt, ali u teološkom smislu ta rečenica u kontekstu čitavog Evanđelja govori da je Isus predajom svoga života dao Duha svijetu.⁷⁶ Milošću Duha Svetoga, Isusovim se učenicima otvaraju putovi djelovanja, te na taj način nastavljaju Kristovo djelo i nauk.⁷⁷ Ovo nam može biti od velike pomoći za razumijevanje ivanovske teologije. Bog je taj koji daje Parakleta (14,16), a Isus ga šalje od Oca (15,26).⁷⁸ Duh poprima određene crte osobnosti i ako uzimamo u obzir njegovo poslanje i zadaću, usko je povezan s Ocem i Sinom.⁷⁹

2.2.1. Djelovanje Duha Svetoga u Ivanovom evanđelju

Duh je počelo novog života koji daje Isus Krist (Iv 3, 5-8), također, on proslavlja Isusa (Iv 7, 38-39), a šalje ga Otac posredstvom Sina (Iv 14, 16,26) da bi ostao s njegovim učenicima do kraja svijeta dajući im snagu i razboritost (Iv 15,26).⁸⁰ Pravi klanjaoci su oni koji će se Bogu klanjati u „duhu i istini.“⁸¹ Iz ovoga proizlazi da klanjanje nije vezano ni za kakvo mjesto i moguće je svugdje, te da je Hram stvar prošlosti, jer je na mjesto Hrama došao uskršli Krist, a to nam dokazuje ivanovska interpretacija perikope o čišćenju Hrama.⁸² U čitavom se Evanđelju naglašava važnost žive vode i novog rođenja odozgor. Za vrijeme dijaloga s Nikodemom o „novom rođenju“, Isus ističe kako je važno roditi se iz „vode i Duha.“ Također, voda sa zdenca postaje slikom Duha, koja se naziva živom vodom i gasi svaku žeđ te teče u život vječni (Iv 4, 10-14).⁸³ Isus obećava Duha Svetoga i na blagdan Sjenica.⁸⁴ U Iv 7, 37-39 Isus povika: „Ako je tko žedan, neka dođe k meni! Neka pije koji vjeruju u mene! Kao što reče Pismo: *Rijeke će*

⁷⁵ Usp. Nela Veronika GAŠPAR, *Teološki govor o Duhu Božjem – od vječnosti do čovječnosti*, 57.

⁷⁶ Usp. Stjepan KUŠAR, *Vihor i oganj Duha u Crkvi i pojedincu*, Zagreb, 1998., 10.

⁷⁷ Usp. *Isto*, 10.

⁷⁸ Usp. *Isto*, 57.

⁷⁹ Usp. *Isto*, 57.

⁸⁰ Usp. Mato ZOVKIĆ (ur.), *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, 458.

⁸¹ Usp. Joachim GNILKA, *Teologija Novog zavjeta*, Zagreb, 1999., 235.

⁸² Usp. *Isto*, 235.

⁸³ Usp. *Isto*, 235.

⁸⁴ Blagdan Sjenica – najznačajniji obred je noćna procesija s bakljama na izvor ribnjaka Siloama, budući da tu svećenici u zlatnim posudama grabe vodu i unose je u hram i izliju na podnožje oltara kako bi od Boga izmolili prvu jesensku kišu koja natapa zemlju. Za Izraelce voda predstavlja život, dar Božji i radost. Više o tome vidi u: Celestin TOMIĆ, *Isus iz Nazareta – Prorok i Krist*, Zagreb, 1991., 257.

žive vode poteći iz njegove utrobe! To reče o Duhu kojeg su imali primiti oni što vjeruju u njega. Tada doista ne bijaše još došao Duh jer Isus nije bio proslavljen. U ovim recima možemo vidjeti da je Isus onaj koji može ispuniti čežnje onih koji vjeruju u Njega, budući da će Njegovim uzdignućem na križ i povratkom Ocu, biti poslan Duh koji preobražava čovjeka i mijenja lice zemlje čineći sve novo.⁸⁵

Kada govorimo o Duhu, možemo prepoznati protegnutost od sadašnjosti u budućnost, a vremensku protegnutost pokazuje redak 4,23: „Ali dolazi čas, i već je tu.“ (usp. 5,25)⁸⁶ Dar Duha je poukrsna stvarnost, budući da će Duh doći samo ako Krist po križu ode Ocu.⁸⁷

Posebni izričaji o Duhu Branitelju dolaze do izražaja u Isusovim oproštajnim govorima. Naime, ti su govori usmjereni na budućnost i tiču se Isusovih učenika.⁸⁸ Paraklet im je potreban kako bi im otvorio srca i dao hrabrosti za svjedočenje i nastavak Isusova nauka. Izreke o Parakletu su:

14,16s: *Ja ću moliti Oca, i dat će vam drugog Branitelja koji će ostati s vama zauvijek: Duha istine, kojeg svijet ne može primiti, jer niti ga vidi niti ga poznaje. Vi ga poznajete, jer boravi s vama i jer će biti s vama.*

14,26: *A Branitelj, Duh Sveti, kojega će Otac poslati zbog mene, naučit će vas sve i sjetiti vas svega što vam rekoh.*

15,26s: *Kada dođe Branitelj, kojega ću ja poslati od Oca, Duh istine koji izlazi od Oca, svjedočit će za me. I vi ćete svjedočiti, jer ste od početka sa mnom.*

16,7b-11: *Jer ako ne odem, Branitelj neće doći k vama. Odem li, poslat ću ga k vama. On će, kad dođe, dokazati svijetu zabludu s obzirom na grijeh, na pravednost i na sud. S obzirom na grijeh, ukoliko ne vjerujete u me; s obzirom na pravednost, ukoliko odlazim k Ocu te me više nećete vidjeti; s obzirom na sud, ukoliko je osuđen knez ovog svijeta.*

16,13-15: *A kada dođe on, Duh Istine, uvest će vas u svu istinu. On neće govoriti sam od sebe, već će govoriti što čuje i objaviti će vam buduće. On će mene proslaviti, jer će uzeti od onog*

⁸⁵Usp. Celestin TOMIĆ, *Isus iz Nazareta – Prorok i Krist*, 257.

⁸⁶Usp. *Isto*, 236.

⁸⁷Usp. SVETI IVAN PAVAO II., *Dominum et vivificantem*. Gospodina i Životvorca, br. 8.

⁸⁸Usp. Joachim GNILKA, *Teologija Novog zavjeta*, 236.

*što je moje i to objaviti vama. Sve što god Otac ima pripada meni. Zato vam rekoh da će uzeti od onoga što je moje i da će to objaviti vama.*⁸⁹

Ovi reci nam govore da Isus hrabri svoje učenike, te da im objašnjava kako dolazi Njegov čas proslave i njegov povratak ocu. S druge strane, tješi ih jer im obećava da ih neće ostaviti same, nego će im poslati Parakleta koji će svojim djelovanjem dopuniti Njegove riječi.⁹⁰ Duh Sveti je „drugi Branitelj“ koji dolazi u Isusovo ime, tako da on ne donosi neku novu nauku, već produbljuje njegov postojeći nauk.

2.2.2. Vjera i znamenje kao specifični pojmovi četvrtog Evanđelja

Glagol *vjerovati* u Ivanovom evanđelju spominje se 98 puta, za razliku od sinoptika gdje se isti glagol pojavljuje 34 puta: kod Mateja 11, kod Marka 14, a kod Luke 9 puta.⁹¹ Važno je naglasiti da Ivan u evanđelju ne koristi apstraktnu imenicu *vjera*, nego uvijek glagol *vjerovati* koji označava čin vjere.⁹²

Ivan nam donosi novi vidik vjere koji se razlikuje od sinoptika. U Ivanovu je evanđelju vjera usmjerena uvijek na Isusa, jer u sebi ima za sadržaj Njega, Njegovu osobu i Njegovo poslanje. To znači da ona daleko nadilazi ono što se u sinoptičkim Evanđeljima podrazumijeva pod pojmom *vjera*.⁹³ Vjerovati znači vidjeti.⁹⁴ Vjernik je prešao iz tame ovoga svijeta u svjetlost istine koja se može protumačiti kao način življenja. Vjera donosi gledanje Boga i svega u svjetlu Boga tako da se vjernik odriče površnosti svijeta i prihvaća nova načela u Božjoj objavi koja mu dolaze u Spasitelju.⁹⁵

Sljedeća riječ koja se spominje jest *znamenje*. Znamenja se nikako ne smiju jednostavno poistovjećivati s Isusovim čudesima, jer Ivan govori o cijelom objaviteljskom životu Sina Božjega. Kada se u Ivanovom evanđelju spominju znamenja koja je Isus učinio pred Židovima, čudesa nisu isključena, ali u prvi se plan stavlja objava koja je ignorirana.⁹⁶ Isusova znamenja očituju Njegovu slavu koja je ujedno i slava Božja.⁹⁷ Pojam *znamenje* svoje korijene crpi iz

⁸⁹Izreke o Duhu Branitelju su napravljene prema: Joachim GNILKA, *Teologija Novog zavjeta*, 237.

⁹⁰Usp. Tomo VUKŠIĆ (ur.), *Komentar Evanđelja i Djela apostolskih*, Sarajevo, 1997., 612.

⁹¹Usp. Božidar MARKOVČIĆ, *Vjera i svjedočanstvo u Ivanovu Evanđelju*, u: Riječki teološki časopis 37 (2011.) 1., 6.

⁹²Usp. *Isto*, 6.

⁹³Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Biblijska teologija Novog zavjeta*, Zagreb, 2004., 147.

⁹⁴Usp. Mato ZOVKIĆ (ur.), *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, 455.

⁹⁵Usp. *Isto*, 455.

⁹⁶Usp. *Isto*, 450.

⁹⁷Usp. *Isto*, 451.

Starog zavjeta, tj. označuje djela koja je Bog izveo nad Izraelcima i tako se očitovao kao jedan jedini Bog Izraelov.⁹⁸ I kod Ivana *znamenja* imaju isto značenje. Pretvaranje vode u vino, ozdravljenje činovnikova sina, umnažanje kruha, vraćanje vida slijepcu od rođenja, uskrišenje Lazara su čuda koja se nazivaju *znamenjima* jer očituju Isusovo životvorno djelo.⁹⁹

2.3. Blagovanje Posljednje večere s učenicima i obećanje Duha Svetoga

Približavao se blagdan Pashe i Isus je znao da dolazi Njegov čas proslave, tj. prijelaz s ovoga svijeta k Ocu. Odlučio je proslaviti blagdan u kući sa svojom obitelji, tj. s apostolima koji su postali njegova nova obitelj.¹⁰⁰ Ivan brižno pazi da se Isusova Posljednja večera ne prikaže kao Pasha, budući da židovske starješine odbijaju doći u sudište rimskog upravitelja, „da se ne okaljaju, već da mogu blagovati pashu.“ (Iv 18,28)¹⁰¹ Pasha počinje uvečer, dok traje proces, a pashalna večera tek se treba blagovati; dakle, osuda i raspeće događaju se dan prije Pashe, u dan „Priprave.“¹⁰² Slijed događaja je isti; četvrtak uvečer: Isus blaguje Posljednju večeru s apostolima, ali ona nije pashalna večera; petak: dan prije blagdana jest proces osude i raspeće; subota: počivanje u grobu i nedjelja: uskrsnuće.¹⁰³ Treba naglasiti da Isus umire u isto vrijeme kad se u hramu klalo pashalno janje. Dakle, On umire kao istinsko janje koje donosi pobjedu nad smrću.¹⁰⁴ Prema svjedočanstvu Pisma, nije mu slomljena niti jedna kost.¹⁰⁵ Na toj je večeri Isus ustanovio euharistiju svojega Tijela i Krvi, ali također je obećao darovati Duha Svetoga.

„Ako me ljubite, zapovijedi ćete moj čuvati. I ja ću moliti Oca i on će vam dati drugog Branitelja da bude s vama zauvijek: Duha Istine, kojega svijet ne može primiti jer ga ne poznaje. Vi ga poznajete jer kod vas ostaje i u vama je. Neću vas ostaviti kao siročad; doći ću k vama. Još malo i svijet me neće više vidjeti, no vi ćete me vidjeti jer ja živim i vi ćete živjeti. U onaj dan ćete spoznati da sam ja u Ocu svom i vi u meni i ja u vama. Tko ima moje zapovijedi i čuva ih, taj me ljubi, a tko mene ljubi, njega će ljubiti Otac moj, i ja ću ljubiti njega i njemu se očitovati.“ Kaže mu Juda, ne Iškariotski: 'Gospodine, kako to da ćeš se očitovati nama, a ne svijetu?' Odgovori mu Isus: 'Ako me tko ljubi, čuvat će moju riječ pa će i Otac moj ljubiti njega i k njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti. Tko mene ne ljubi, riječi mojih ne čuva. A riječ

⁹⁸Usp. *Isto*, 450.

⁹⁹Usp. *Isto*, 450.

¹⁰⁰Usp. Joseph RATZINGER, *Gledati Probodenog*, Split, 2008., 112.

¹⁰¹Usp. Joseph RATZINGER, *Isus iz Nazareta – od ulaska u Jeruzalem do Uskrsnuća*, Split, 2011., 110.

¹⁰²Usp. *Isto*, 110.

¹⁰³Usp. *Isto*, 110.

¹⁰⁴Usp. *Isto*, 110.

¹⁰⁵Usp. Ivan DUGANŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 258.

koju slušate nije moja, nego Oca koji me posla. To sam vam govorio dok sam boravio s vama. Branitelj – Duh Sveti, kojeg će Otac poslati u moje ime, poučavat će vas o svemu i dozivati vam u pamet sve što vam ja rekoh. Mir vam ostavljam, mir vam svoj dajem. Dajem vam ga, ali ne kao što svijet daje. Neka se ne uznemiruje srce vaše i neka se ne straši.' Čuli ste, rekoh vam: 'Odlazim i vraćam se k vama.' Kad biste me ljubili, radovali biste se što idem Ocu jer Otac je veći od mene. Kazao sam vam to sada, prije negoli se dogodi, da vjerujete kada se dogodi. Neću više s vama mnogo govoriti jer dolazi knez svijeta. Protiv mene ne može on ništa. Ali neka svijet upozna da ja ljubim Oca i da tako činim kako mi je zapovjedio Otac. Ustanite, pođimo odavde.“ (Iv 14,15-31)

2.3.1. Uloga Duha Branitelja

Isus na posljednjoj večeri prvi put učenicima obećava Duha Branitelja. To će se obećanje ponoviti još četiri puta do kraja svojih oproštajnih govora (14,26; 15,26; 16,7-11.13)¹⁰⁶ Branitelju se pripisuje naziv „Duh Istine“. Dalje se govori kako ga *svijet ne može primiti jer ga ne vidi i ne poznaje*. Učenici ga poznaju iz svog iskustva vjere jer *kod vas ostaje i u vama je*, stoga je njegova uloga zaštitnička u odnosu na njih, dok je u svijetu njegova uloga razotkrivanje grijeha i osuda.¹⁰⁷ Dakle, Duh ne dolazi isključivo ni od Oca ni od Sina, već proizlazi od obojice.¹⁰⁸ U Iv 14,26 Branitelj se naziva Duhom Svetim i jasno se definira njegova zadaća. Naime, on će učenike *upućivati u svu istinu*. To znači da je Duh potpuno povezan s Isusovim djelovanjem i ima zadaću privoditi sve dubljem razumijevanju istine, tako da svjedočanstvo svakog učenika za Isusa postaje djelotvorno samo po djelovanju Duha Svetoga.¹⁰⁹ Sve završava Isusovim darom mira (Iv 14,27). Riječ *mir* u Kristovo doba se upotrebljavala pri susretu ili na rastanku, tako da je primjerena Njegovom završnom govoru.¹¹⁰ I na kraju Isus ističe kako bi se učenici trebali radovati što On ide Ocu, jer svojim odlaskom Isus potvrđuje svoje poslanje od Oca iz njegove velike ljubavi prema svijetu.¹¹¹

¹⁰⁶Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 275.

¹⁰⁷Usp. *Isto*, 276.

¹⁰⁸Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu – novozavjetni komentari*, Daruvar, 1997., 531.

¹⁰⁹Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Nadahnuće i istina Svetog pisma*, br. 33.

¹¹⁰Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu – novozavjetni komentari*, 531.

¹¹¹Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 279.

2.4. Isusov odlazak Ocu – uvjet dolaska Duha Svetoga

„S početka vam ne rekoah ovo jer bijah s vama. A sada odlazim k onome koji me posla i nitko me od vas ne pita: 'Kamo ideš?' Naprotiv, žalošću se ispunilo srce vaše što vam ovo kazah. No kažem vam istinu: bolje je za vas da ja odem: jer ako ne odem, Branitelj neće doći k vama; ako pak odem, poslat ću ga vama. A kad on dođe, pokazat će svijetu što je grijeh, što li pravednost, a što osuda: grijeh je što ne vjerujete u mene; pravednost – što odlazim Ocu i više me ne vidite: a osuda – što je knez ovog svijeta osuđen. Još vam mnogo imam kazati, ali sada ne možete nositi. No kad dođe on – Duh istine – upućivat će vas u svu istinu; jer neće govoriti sam od sebe, nego će govoriti što čuje i navješćivat će vam ono što dolazi. On će mene proslavljati jer će od mogega uzimati i navješćivati vama. Sve što ima Otac, moje je. Zbog toga vam rekoah: od mogega uzima i – navješćivat će vama.“ (Iv 16,4-15)

Isus nije od početka djelovanja govorio o svome odlasku. Na rastanku je svojim učenicima rekao da odlazi i u njima se javio osjećaj zbuđenosti i šokiranosti tako da ga nisu ni upitali, „kamo ideš“? Ta će se zbuđenost pretvoriti u žalost kada vide što će se s Njim događati, ali također će prerasti u radost jer im Isus obećava da će se ponovno vidjeti.¹¹² Glavna utjeha koju Isus nudi učenicima jest Duh Branitelj koji dolazi jedino kad se Isus proslavi. Dakle, Kristov oproštajni govor za vrijeme pashalne večere na poseban se način odnosi na *darivanje* i *samodarivanje*.¹¹³ U Ivanovom se evanđelju najbolje vidi spasenjsko otajstvo koje je sadržano u vječnom Božjem planu, a ostvaruje se kao razlijevanje neizrecivog zajedništva Oca i Sina i Duha Svetoga. To je Božja „podudarnost“ koja vodi od otajstva Trojstva k otajstvu otkupljenja i spasenja svijeta u Kristu.¹¹⁴ Isusovo uzdignuće na križ cijelom se svojom spasenjskom snagom predaje Duhu, a to znači da je Kristov odlazak uvjet poslanja Duha Branitelja kojim započinje novo spasovno darivanje Boga u Duhu.¹¹⁵ Na početku svog javnog djelovanja, Isus govori Nikodemu: „Kao što je Mojsije podigao zmiju u pustinji tako ima biti podignut Sin Čovječji da svaki koji vjeruje, u njemu ima život vječni.“ (3, 14-15). Dakle, Njegovo je uzdignuće ujedno i Njegova proslava.¹¹⁶ Na ovaj način Isus postaje poslušan sve do kraja kako bi ispunio djelo spasenja. Krist će u svoj odlazak uključiti i slavu uskrsnuća i uzašašća Ocu tako da se prvotna žalost učenika pretvara u radost, jer je to „dobar“ odlazak koji će rezultirati dolaskom drugog

¹¹²Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 292.

¹¹³Usp. SVETI IVAN PAVAO II., *Dominum et vivificantem*. Gospodina i Životvorca, br. 11.

¹¹⁴Usp. *Isto*, br. 11.

¹¹⁵Usp. *Isto*, br. 11.

¹¹⁶Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Nadahnuće i istina Svetog pisma*, br. 89.

Branitelja. Cijenom križa koji postaje uzročnik spasenja i snagom vazmenog otajstva dolazi Duh Istine kako bi ostao s apostolima od dana Duhova pa sve do svršetka svijeta.¹¹⁷

Bitno je istaknuti i djelovanje Duha Svetoga. Naime, Duh će svijetu pokazati što je grijeh, pravednost i osuda. Evanđelist daje sliku suda kao simboličan prikaz u kojem Isus tijekom cijele prve polovice Evanđelja vodi spor s nevjernim svijetom i Židovima koji ga ne prihvaćaju. Uloga Parakleta u takvom svijetu je da dokaže krivnju svijetu te da potvrdi pravo zajednice Kristovih učenika.¹¹⁸ Duh Sveti ima toliku moć da je od strašljive zajednice učenika učinio apostole koji su spremni svjedočiti za Krista.¹¹⁹ U svojem je govoru Isus rekao: „Još vam mnogo imam kazati, ali sad ne možete nositi. No kad dođe on – Duh Istine – upućivat će vas u svu istinu.“ (Iv 16, 12-13). Ova rečenica nam pokazuje kako Isusovo djelo još nije dovršeno jer je vjera učenika još uvijek nezrela, a pravo i potpuno shvaćanje Isusovih riječi nemoguće je bez Duha.¹²⁰ Riječima „od mojega uzima i navješćuje vama“ Isus potvrđuje da je Duh onaj koji dolazi nakon Njega i koji ne donosi ništa novo, nego produbljuje Njegovo učenje.

2.4.1. Odbačeni Mesija kao Kralj i Sudac

Nakon oprostaja s učenicima, Isus se povukao na drugu stranu potoka Cedrona kako bi se pomolio. U tom su času došli vojnici i njegov izdajnik Juda te su ga odveli na ispitivanje kod Ane i Kajfe. Na židovskom sudištu Isus nije osuđen na smrt te ga šalju Pilatu koji naizmjenično komunicira sa Isusom i sa Židovima.¹²¹ U dijalogu s Pilatom situacija se mijenja te proizlazi da je onaj kojemu se sudi (Isus), zapravo pravi Sudac i pravi Kralj. To se pokazuje dvjema znakovitim gestama. U razdjelnici sudskog procesa izbičevanom Isusu vojnici su stavili trnovu krunu i poklonili mu se, a na kraju procesa, nakon što su Židovi inzistirali na smrtnoj presudi, Isus se pojavljuje na sudačkoj stolici. Pojava izmučenog Isusa postaje simbol uzvišenosti i kraljevske suverenosti.¹²² Tijekom suđenja, riječ *kralj* pojavljuje se 12 puta, a jedan put Isus izričito kaže: „Ja sam kralj.“ (18,37)¹²³

Ono što je Židove razljutilo je liječenje u subotu, potom silan svijet koji je krenuo za Isusom, a najviše to što se nazivao Sinom Božjim. Za njih je Isus bio bogohulnik i zaslužio je umrijeti. Njima nisu bila dovoljna sva čudesa i svjedočanstva da prihvate Isusa kao obećanog Mesiju, jer

¹¹⁷Usp. SVETI IVAN PAVAO II., *Dominum et vivificantem*. Gospodina i Životvorca, br. 14.

¹¹⁸Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 292.

¹¹⁹Usp. Joseph RATZINGER, *Dođi Duše Presveti*, Split, 2012., 51.

¹²⁰Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, 66.

¹²¹Usp. Pero VIDOVIĆ, *Isus je Ja – jesam*, Zadar, 2018., 108.

¹²²Usp. *Isto*, 108-109.

¹²³Usp. *Isto*, 109.

se on nije uklapao u mesijansku dogmatiku koja tvrdi da nitko neće znati odakle je Krist (7,27), a pogotovo da on ne može doći iz Galileje (7,41), nego iz „potomstva Davidova“ (7,42).¹²⁴ Židovi su smatrali da Mesija ostaje zauvijek, a on govori da *Sin Čovječji treba biti uzdignut* (12,42).¹²⁵

Važno je naglasiti da židovske vlasti i Pilat neprestano vode međusobnu borbu zato što nisu slobodne kao dvije različite strane, nego su ovisne jedna o drugoj. Židovi žele uništiti Isusa, a Pilat ga želi osloboditi kako bi ih ponizio.¹²⁶ Iz toga proizlazi da nam četvrto Evanđelje ukazuje na proces koji nije političke prirode, već se radi o procesu između Židova i Isusa.¹²⁷ Oni su svjetina koja želi Isusovu smrt jer je po njihovom mišljenju bogohulnik koji obmanjuje narod.

2.4.2. Raspeće i uzdignuće Sina Božjega

Nakon osude na smrt, Isus uzima svoj križ i nosi ga sam do Golgote. Ivan ne navodi da je na tom putu bio Šimun koji je Isusu pomogao nositi križ, kao što to navode sinoptici. To može značiti da je namjera evanđeliste bila prikazati Isusa koji do kraja suvereno vlada nad svojom sudbinom.¹²⁸ Čin razapinjanja samo je zabilježen, ali evanđelist sugerira da je Raspeti Mesija, kralj Izraelov, te će se to potvrditi Pilatovim natpisom.¹²⁹ Naime, Pilat je napisao: „Isus Nazarećanin, kralj židovski.“ (r.19). Taj natpis znači: Isus Nazarećanin osuđen je na smrt razapinjanjem jer se proglasio kraljem židovskim, no Pilat ne donosi takvo tumačenje, jer u njegovoj verziji natpis djeluje kao priznanje Isusova mesijanstva.¹³⁰ Jasno je da je takav natpis izazvao prepirku između Židova i Pilata. S jedne strane, Židovi žele da se promijeni formulacija i da se napiše kako je Isus sam za sebe tvrdio da je kralj židovski, a s druge strane, Pilat je nepopustljiv i njegova se riječ potvrđuje kao zadnja u ovom postupku. Evanđelist želi da čitatelji u Pilatovoj nepokolebljivosti da promijeni natpis, unatoč protivljenju glavara svećeničkih, shvate da je Isus Mesija i Otkupitelj, kralj koji vlada s križa.¹³¹

Nakon što su Isusa razapeli, vojnici su podijelili među sobom njegovu odjeću. Jedan od vojnika je naglasio kako se ne bi trebala poderati donja haljina, već da se za nju baci kocka da se ispuni Pismo: „Razdijeliše među se haljine moje, za odjeću moju baciše kocku.“ (Iv 19,23)

¹²⁴ Usp. Arkadiusz, KRASICKI, *Šizma – rasprava i razjedinjenje zbog Kristova podrijetla* (Iv 7,42), 495.

¹²⁵ Usp. *Isto*, 495.

¹²⁶ Usp. Mario CIFRAK – Arkadiusz KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, 41.

¹²⁷ Usp. *Isto*, 41.

¹²⁸ Usp. Mario CIFRAK – Arkadiusz KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, 49.

¹²⁹ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 334.

¹³⁰ Usp. *Isto*, 334.

¹³¹ Usp. *Isto*, 335.

Ovdje se krije dublja teološka poruka. Naime, donja haljina, nešivena u komadu odozgor do dolje, može značiti Isusovo velikosvećeničko dostojanstvo, budući da je haljina velikog svećenika bila iz jednog komada, ali može simbolizirati i jedinstvo Crkve.¹³²

2.4.3. Isusova ljubav prema bližnjima

Svojim riječima, djelima i pojavom, Isus nikoga nije ostavio ravnodušnim. Jedni su mu povjerovali i postali njegovi učenici, a drugi su ga zamrzili jer su smatrali da krši zakone. Svojim riječima je otvarao nova i nepoznata područja otkrivajući ljudima novo lice Boga, lice milosrdnog Oca. Svojim je djelima potvrđivao ono što je govorio, a svojim je odnosom prema Bogu pokazivao da stoji s njime u posebnoj intimnoj povezanosti.¹³³

Kada se približio Njegov čas proslave, Isus je do kraja ljubio svoje učenike i obećao im Duha koji će ga zamijeniti. Dakle, u trenucima najteže borbe, Isus misli na druge. Obećava svojim prijateljima da ih neće ostaviti kao siročad, nego će im poslati svoju zamjenu kako bi oni mogli biti Njegove produžene ruke i noge i kako bi spremno mogli nastaviti naviještati Njegov nauk. Također, vidimo koliko Isus spremno i hrabro ide u susret smrti i govori učenicima da bi se trebali radovati jer će On, kao pashalno janje, ponijeti teret čitavog čovječanstva i tako će zlo biti pobijeđeno.

2.4.4. Uloga Duha Svetoga na križu

Duh Sveti je prisutan i na križu, ali se povukao u srce koje se predaje u smrt, te pali plamen ljubavi u kojem će žrtva izgorjeti, budući da su u plamenu izgarale starozavjetne žrtve paljenice.¹³⁴ *Krist je Pasha naša* (usp. 1 Kor 5,7), posrednik u prijelazu i to se sve događa u njegovoj smrti i sili Duha koji ga odnosi s ovog svijeta Ocu jer je ispunio svoje poslanje.¹³⁵ Duh Sveti je moć Isusove žrtve, a žrtva dobiva vrijednost od osobe koja se predaje i od načina predanja. Po Duhu je žrtva vječno prisutna, uvijek plodonosna i traje zauvijek.¹³⁶ Kad je Isus umro na križu, Duh Sveti dobiva mogućnost da se razlije po njegovim učenicima koji će širiti Radosnu vijest svim narodima. Isusov „ja“ bio je i prije smrti s Duhom Božjim sjedinjen,

¹³²Usp. *Isto*, 336.

¹³³Usp. Božo LUJIC, *Isusova otvorena antropologija*, Zagreb, 2005., 311.

¹³⁴Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, 38.

¹³⁵Usp. Francois – Xavier DURRWELL, *Krist, čovjek i smrt*, Zagreb, 2009., 40.

¹³⁶Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, 38.

služeći mu bez ikakve zapreke.¹³⁷ Iako je Isus bio bez grijeha, on je dobrovoljno postao predstavnik grešnog čovječanstva, a uvjet da se svijet spasi i da se Duh Sveti oslobodi i preda čitavom kozmosu jest Isusova žrtva na križu.¹³⁸

2.4.5. „Naklonivši glavu predade duh“ (Iv 19,30)

Svojim krikom „Dovršeno je“ (19,30) Isus označava svoju pobjedu, tj. znak da je sve ispunjeno i da će se Duh razliti u srca učenika.¹³⁹ Nakon toga Isus je predao duh. U ovom kontekstu riječ *duh* označava ljudski duh, dah života koji čovjek, prema židovskom načinu razmišljanja, vraća Stvoritelju od kojeg ga je i primio.¹⁴⁰ Crkveni su oci imali drugačije stajalište i zaključili su da izraz „predade duh“ ima dublji smisao. Mišljenja su da je Isus predajući svoj ljudski duh Ocu, zapravo udahnuo Crkvi Duha Svetoga.¹⁴¹

Bitno je naglasiti da su Židovi zbog blagdana Pashe, htjeli brzo skinuti s križa Raspetoga, te je njegovo tijelo trebalo pokopati prije zalaska sunca.¹⁴² Raspeti ljudi su podnosili strahovite muke na križu, ali vojnici su im prebijali kosti kako bi brže umrli, no to nije bio slučaj s Isusom, jer je on već bio mrtav. Njemu je vojnik probio bok i „odmah su potekli krv i voda“ (19,34). Krv i voda predstavljaju Duha Svetoga koji se rađa iz Isusova srca.¹⁴³ Ovdje je ključan trenutak za Ivanovu pneumatologiju: teku struje žive vode iz tijela Otkupitelja svijeta.¹⁴⁴ Nadalje, krv i voda imaju karakter oproštenja i životvornog djelovanja Isusove spasiteljske smrti.¹⁴⁵ Dakle, novi život nastaje kad srce koje ga u sebi nosi utone u tminu, u smrt. Iz smrti se rađa život, a Duh Sveti je prisutan u mraku i prepoznatljiv je čistom vjerom.¹⁴⁶

Autor četvrtog Evanđelja u činu odustajanja od prebijanja kostiju i činu probadanja boka vidi ispunjenje dvaju starozavjetnih tekstova.¹⁴⁷ Prema Zah 12,10 dolazi tajanstvena osoba koja umire za spasenje čovječanstva, a oni koji ga gledaju, obratit će se i tada će Bog izliti svoga Duha milosti, stoga Ivan u toj sceni prepoznaje Isusov trenutak smrti.¹⁴⁸ Položivši svoj život za svijet, Isus je dovršio čin ljubavi koji je omogućio zajedništvo između Boga i čovjeka i ubuduće

¹³⁷Usp. Bonaventura DUDA (ur.), *Duh Sveti – dar Kristov*, Zagreb, 2012., 59.

¹³⁸Usp. Bonaventura DUDA (ur.), *Duh Sveti – dar Kristov*, 59.

¹³⁹Usp. Timothy RADCLIFFE, *Sedam posljednjih Kristovihriječi*, Zagreb, 2006., 63.

¹⁴⁰Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, 39.

¹⁴¹Usp. *Isto*, 39.

¹⁴² Usp. Mario CIFRAK – Arkadiusz KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, 52.

¹⁴³Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, 39.

¹⁴⁴Usp. Mario CIFRAK – Arkadiusz KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, 52.

¹⁴⁵Usp. *Isto*, 52.

¹⁴⁶Usp. Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, 39.

¹⁴⁷Usp. Mario CIFRAK – Arkadiusz KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, 52.

¹⁴⁸Usp. *Isto*, 52

više ništa ne može stajati na putu prema ostvarenju velikog nacrtu božanske ljubavi.¹⁴⁹ U Izl 12,46 pashalnom janjetu se ne prebijaju kosti, a prema Ivanovu izvješću Isus umire u trenutku kad se u Hramu kolju pashalni janjci.¹⁵⁰ Ovime se potvrđuje da je Isus pravo pashalno janje koje svojom smrću nadvladava zlo.

2.5. Isusovo uskrsnuće i ukazanje Mariji Magdaleni

Marija Magdalena je prvog dana u tjednu otišla na Isusov grob i vidjela da Njega tamo više nema. Uplašila se i pomislila da Ga je netko ukrao. Otišla je i rekla Šimun Petru i onom drugom učeniku, te su se i oni zaputili prema grobu. Učenik koji je došao poslije Petra vidio je prazan grob, ali njegov vjera nije urodila nikakvim svjedočanstvom.¹⁵¹ Marija Magdalena je imala susret sa dvojicom anđela koji su samo uvertira za susret sa Uskrslim. Taj je susret bio presudan da joj se otvore oči, da povjeruje u Isusovo uskrsnuće te da tako postane prvom svjedokinjom i navjestiteljicom Radosne vijesti.¹⁵²

Bitno je istaknuti da je Isusovo uskrsnuće djelo Očevo, a za silu kojom je Isus uskrišen, Novi zavjet ima mnogo naziva: „moć“ (dynamis), „djelotvornost“ (energeia), „sila“ (kratos), „snaga“ (ishys), „slava“ (doxa).¹⁵³ Duh Sveti jest ta velika sila i moć. Nakon uskrsnuća, Duh Sveti ne vraća Isusa starom načinu života, već ga uvodi u nov način egzistiranja, a to znači da Isus ima svojstva slična Duhu, živi „penumatski.“¹⁵⁴ Isus se ukazuje učenicima, prolazi kroz vrata, javlja se neočekivano, neuhvatljiv je, nije više podvrgnut fizičkim zakonima, nije u tijelu zatvoren, već ga nadilazi, a učenicima je to još uvijek neshvatljivo.¹⁵⁵

2.5.1. Dar Duha Svetoga

„I uvečer tog istog dana, prvog u tjednu, dok su učenici u strahu od Židova bili zatvorili vrata, dođe Isus, stane u sredinu i reče im: 'Mir vama!' To rekavši, pokaza im svoje ruke i bok. I obradovaše se učenici vidjevši Gospodina. Isus im ponovno reče: 'Mir vama! Kao što mene posla Otac i ja šaljem vas.' To rekavši, dahne u njih i kaže im: 'Primate Duha Svetoga. Kojima otpustite grijeha, otpuštaju im se; kojima zadržite, zadržani su im.'“ (Iv 20,19-23)

¹⁴⁹Usp. Eloi LECLERC, *Uskrs u Galileji ili susret s uskrslim Kristom*, Zagreb, 2006., 46.

¹⁵⁰Usp. Mario CIFRAK – Arkadiusz KRASICKI, *Postaje Kristove muke i smrti. Ivanov izvještaj*, 52

¹⁵¹Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 347.

¹⁵²Usp. *Isto*, 347.

¹⁵³Usp. Bonaventura DUDA (ur.), *Duh Sveti – dar Kristov*, 61.

¹⁵⁴Usp. *Isto*, 62.

¹⁵⁵Usp. *Isto*, 63.

Ukazanje učenicima dogodilo se *uvečer tog istog dana, prvog u tjednu*. Iz ovoga proizlazi da je evanđelistu stalo do toga da okupljanje učenika bude prvi dan u tjednu, kao dan Isusova uskrsnuća.¹⁵⁶ Također, nije bitno mjesto na kojem su se okupljali, ali se naglašava da su bili iza zatvorenih vrata zbog straha od Židova.¹⁵⁷ Može se reći da Isus traži blizinu svojih učenika kako bi ih oslobodio straha.¹⁵⁸ Poslije toga, Isus dolazi među njih i pozdravlja ih uobičajenim pozdravom „Mir vama“ (20,21). Nakon što je izvršio zadatak koji mu je dao Otac, sada On svoje učenike šalje u svijet. Dakle, oni su poslani u svijet zato što je On svoje poslanje ispunio.¹⁵⁹ U trenutku slanja u svijet, dajem im i „opremu“, tj. Duha Svetoga koji će im pomoći u izvršavanju zadatka. Ovaj put se uz dar Duha veže oprostjenje grijeha koje svoju pozadinu baštini iz Starog zavjeta kod proroka Ezekiel (Ez 36, 25-27).¹⁶⁰ Dvostruka mogućnost, *opraštanja* i *zadržavanja*, nailazi na sličnost sa sinoptičkom predajom o *vezanju* i *driješenju* (usp. Mt 18,18), što znači da je riječ o predaji iste teološke stvarnosti koja je s vremenom poprimila dvostruki izražajni oblik.¹⁶¹

¹⁵⁶Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenskog učenika*, 352.

¹⁵⁷Usp. *Isto*, 352.

¹⁵⁸Usp. Thomas SODING, *Božji Sin iz Nazareta*, Zagreb, 2012., 161.

¹⁵⁹Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu – novozavjetni komentar*, 675.

¹⁶⁰Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenskog učenika*, 353.

¹⁶¹Usp. *Isto*, 354.

3. DUH SVETI – TREĆA BOŽANSKA OSOBA

„Prema Vjerovanju je Duh Sveti ne samo neosobni dar, niti samo Bog u njegovoj stvarateljskoj, životvornoj i spasonosnoj prisutnosti u svijetu i u Crkvi, nego je osobni darovatelj tih darova, treća božanska osoba.“¹⁶² U biblijskoj teologiji Staroga i Novoga zavjeta, Duh Sveti zauzima vrlo značajno mjesto. Govoreći o njemu, možemo reći da se tu radi o stvarnosti iznad svih stvarnosti, o Božjem Duhu i njegovoj objavi u povijesti spasenja, o tome kako je Duh nadahnjivao biblijske pisce koji su svoje iskustvo Duha zapisali u svete knjige.¹⁶³ Božji Duh možemo shvatiti u njegovom djelovanju koje se pripisuje Bogu i na taj se način izjednačava Duh Božji s Božjim bitkom, tako da se zaključuje da ono što je Duh, to je i Bog, i obratno.¹⁶⁴ Zanimljivo je da je u grčkom jeziku imenica „duh“ srednjeg roda, a u Iv 14,26 se spominje u muškom rodu, što je osobno, kao „taj“ (grč. *ekeinos*). To nas može dovesti do zaključka o relativnoj samostalnosti i osobnom shvaćanju Duha.¹⁶⁵

3.1. Krivovjerja i zablude o Presvetom Trojstvu

Trojstvo se kroz povijest suočavalo s brojnim nesuglasticama, nejasnoćama i pitanjima zato što je misliocima poput Arija bila nejasna zajednička bit triju božanskih osoba. Arijevsko se tumačenje svelo na jednu tvrdnju: Bog je jedan, nije ni rođen ni stvoren, izvor je sve zbilje, a njegovo jedino stvorenje je njegova Riječ, Isus Krist.¹⁶⁶ Riječ je nastala iz ničega Očevom voljom tako da ona ima početak, budući da je postojalo vrijeme kada Riječi nije bilo, a ostala stvorenja su proizvedena posredstvom Riječi po Očevu nalogu.¹⁶⁷ Po Arijevu naučavanju, Duh Sveti je samo osoba koja se od Sina razlikuje po biti, kao što se Sin razlikuje od Oca, stoga je Duh prvo i najodličnije Sinovo stvorenje.¹⁶⁸

Anomejci su slijedili krivo učenje arijevac. Njihov je nauk iskrivljen i oštar. Njihovo je mišljenje takvo da su Sin i Otac posve različite naravi jedan od drugoga jer imaju različite nazive, budući da po njima, imena izražavaju naravi.¹⁶⁹ Za Duha se slažu s arijevcima, pa stoga

¹⁶²Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, Đakovo, 1994., 319.

¹⁶³Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Starog zavjeta*, Zagreb, 1995., 55.

¹⁶⁴Usp. *Isto*, 65.

¹⁶⁵Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 319.

¹⁶⁶Usp. BAZILIJE VELIKI, *Duh Sveti*, Makarska, 1978., 18.

¹⁶⁷Usp. *Isto*, 18.

¹⁶⁸Usp. *Isto*, 22.

¹⁶⁹Usp. *Isto*, 20.

ističu da je stvorenje koje je stvorio Sin po Očevu nalogu. Sin se njime služi u svrhu posvećivanja i prosvjetljivanja, te je Duh podložan Sinu.¹⁷⁰

Bitno je istaknuti da su crkveni Oci na saboru u Niceji 325. godine osudili Arijev nauk, naglasivši da je Isus istobitan s Ocem, te da je rođen, a ne stvoren. Ovaj sabor nije raspravljao o Duhu Svetome, već je težište bilo na božanstvu Sina.

„Saborska je misao jednostavna: ako je Sin rođen, nije stvoren. Ali rađanje valja shvatiti doslovce, a ne preneseno. Sin upravo stoga nije stvorenje što se rađa iz Očeve biti. Sinova je značajka, kako i sama riječ Sin naznačuje, da je 'rođen'. Rođenjem dobiva od Oca božanski bitak. U Bogu riječ 'rođen' isključuje 'stvoren'.“¹⁷¹

3.2. Pneumatomasi i osuda njihova naučavanja

Pneumatomasi¹⁷² su širitelji krivovjerja koje niječe božanstvo Duha Svetoga. Njihovo polazište jest da Duh Sveti nije Bog, ne posjeduje nikakvo božanstvo, tako da se o istobitnosti Duha s Ocem i Sinom ne može uopće niti govoriti.¹⁷³ Smatrali su da ne dolazi „iz Boga“ jer bi u tom slučaju bio „brat“ Jedinorođencu, ali također nije ni „iz Sina“, jer bi mu Bog bio „djed.“¹⁷⁴ Zaključuju da je Duh srednje biće između Boga i stvorenja koje nema udjela u stvaranju jer je sam stvoren, te nije izvor života, budući da mu Sin daruje život.¹⁷⁵

Nauk pneumatomaha je pobijen i osuđen na sinodi u Aleksandriji 362. godine pod vodstvom crkvenog oca Atanazija.¹⁷⁶ Sinodom u Aleksandriji zaključeno je da je Duh vlastit Ocu i Sinu, te da je neodjeljiv od njihove naravi.¹⁷⁷ Ovime se dalo naslutiti da će se na sljedećim crkvenim Saborima više raspravljati o božanstvu Duha Svetoga.

3.3. Atanazije i Bazilije Veliki u borbi protiv heretika

Atanazije i Bazilije Veliki su crkveni oci koji su svojim djelima i radom doprinijeli tome da se Duh Sveti priznaje kao božanska osoba. Naime, među Atanazijevim brojnim djelima, ističu se

¹⁷⁰Usp. *Isto*, 23.

¹⁷¹ATANAZIJE, *Pisma o Kristu i Duhu*, Makarska, 1980., 42.

¹⁷²Pneumatomasi – dolazi od dviju grčkih riječi: imenice *pneuma* (duh) i glagola *mahomai* (boriti se). Svojim su se naukom borili protiv Duha Svetoga, no njihove su teze pobijene djelovanjem crkvenog oca Atanazija.

¹⁷³Usp. BAZILIJE VELIKI, *Duh Sveti*, 25.

¹⁷⁴Usp. *Isto*, 25.

¹⁷⁵Usp. *Isto*, 26.

¹⁷⁶Usp. *Isto*, 23.

¹⁷⁷Usp. *Isto*, 23.

Pisma Serapionu. Atanazije je svoje djelo napisao kao pomoć biskupu Serapionu koji je uvidio da je narod zbunjen te da nije u stanju prihvatiti pravu vjeru u Duha Svetoga, iako je pobijen Arijev nauk.¹⁷⁸

S druge strane Bazilijevo temeljno djelo jest *Duh Sveti* u kojem on nastoji pobožnost Duhu Svetom staviti na čvrste dogmatske temelje, budući da ga je zanimao način dolaska Duha u opstanak.¹⁷⁹ Dok Atanazije nije mogao naći odgovor na to pitanje, jer je bio mišljenja da je to Božje otajstvo koje se jednostavno ne može spoznati, Bazilije je tvrdio da Duh dobiva bitak kao Dah Božjih usta.¹⁸⁰

„Dok se Sin u Bogu rađa, kako mu i ime naznačuje, Duh se nadiše što se vidi iz njegova naziva Duh Sveti.“¹⁸¹

U daljnjem radu ćemo kroz ivanovsku perspektivu razložiti nauk o Duhu Svetom spomenutih crkvenih otaca.

3.3.1. Ivanovska perspektiva o Duhu Svetome u djelima Atanazija, Bazilija i Grgura Nazijanskog

Četvrto Evanđelje daje Duhu funkcije pomoćnika i učitelja te ih dodatno osnažuje time što se čitavo vrijeme paralelno proteže Isusovo poslanje od Oca, ali i poslanje Duha koji djeluje kao svjedok Sina.¹⁸² Analizirat ćemo neke dijelove spisa *Duh Sveti* Bazilija Velikoga koji se oslanjaju na Ivanovo evanđelje i razložiti nauk o trećoj božanskoj osobi prema njegovu nauku.

„Ponajprije, tko nije u duši dirnut kad čuje oznake za Duha i tko ne diže misao najuzvišenijoj naravi? Nazvan je naime: Duh Božji, 'Duh istine što izlazi od Oca' (Iv 15,26), 'pravi Duh' (Ps 50,12) i 'Duh voditelj' (Ps 50,14). Njegovo osobito i vlastito ime jest Duh Sveti. Ono bolje od ijednog drugog iskazuje bestjelesno, skroz netvarno i bez dijelova bića. Stoga i Gospodin kad poučavaše – žena je mislila da se Bogu moramo klanjati na određenom mjestu – da je Netjelesni neomeđen, reče: 'Bog je duh' (Iv 4,24).“¹⁸³

„A kada dođe Branitelj koga ću vam poslati od Oca – Duh Istine koji od Oca izlazi – on će svjedočiti za mene. I vi ćete svjedočiti jer ste od početka sa mnom.“ (Iv 15,26-27)

¹⁷⁸Usp. ATANAZIJE, *Pisma o Kristu i Duhu*, 20.

¹⁷⁹Usp. BAZILIJE VELIKI, *DuhSveti*, 29.

¹⁸⁰Usp. *Isto*, 33.

¹⁸¹Bazilije VELIKI, *DuhSveti*, 33.

¹⁸²Usp. Franz COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, Zagreb, 1999., 95.

¹⁸³BAZILIJE VELIKI, *DuhSveti*, 82 – 83.

Duh izlazi od Oca kao dah usta Božjih.¹⁸⁴ Bazilije je objasnio razlikovanje dvostrukog izlaženja u Bogu. S jedne strane imamo rođenje koje je vlastito Sinu, a s druge strane imamo izlaženje „kao duh“ što je svojstveno Duhu, a njegovo ime pokazuje kako je treća božanska Osoba dobila od Oca opstanak.¹⁸⁵

Nadalje, Bazilije smatra da je narav Duha najuzvišenija, prostorno neograničena, nepromjenjiva, nedostupna, netjelesna, a opet sve ispunja i potpuna je.¹⁸⁶ Možemo zaključiti da su sve ove oznake svojstvene božanskoj biti. U namjeri da dokaže odnos Duha prema Ocu i Sinu, Bazilije koristi riječ *srodstvo*, budući da izričito tvrdi da je Duh sličan prvoj i drugoj božanskoj osobi.¹⁸⁷ Naime, razmatranje Duha jednako je teško kao i razmatranje Oca i Sina, tj. teško ili nikako se ne može shvatiti do kraja. Dakle, svijet još nije upoznao Oca (usp. Iv 17,25), a to se isto događa i s Isusom, kojega svijet ne prepoznaje, ali ga prepoznaje nekolicina učenika (usp. Iv 14,19). Ove riječi Ivanova evanđelja nas upućuju na dublju pozadinu božanske Trojice.

„Oče pravedni, svijet te nije upoznao, ja te upoznah; a i ovi upознаše da si me ti poslao. I njima sam očitovao tvoje ime, i još ću očitovati, da ljubav kojom si ti mene ljubio bude u njima – i ja u njima.“ (Iv 17,25-26)

Nadalje, Ivan govori:

„Još malo i svijet me neće više neće vidjeti, no vi ćete me vidjeti jer ja živim i vi ćete živjeti. U onaj ćete dan spoznati da sam ja u Ocu svom i vi u meni i ja u vama.“ (Iv 14,19-20)

Ovdje se misli na svijet koji se predao tjelesnom životu i koji vidi samo površno, te ne vjeruje u uskrsnuće Gospodina. Takvima više nije dozvoljeno da očima srca i vjerom gledaju našeg Gospodina.¹⁸⁸ Također možemo zaključiti da je milost dana samo nekolicini učenika koji su povjerovali i na njih će se izliti sila Duha Svetoga. I u ovim recima se vidi djelo božanske Trojice. Otac šalje Sina da ga proslavi, a po Sinu dolazi Duh.

„I ja ću moliti Oca i on će vam dati drugog Branitelja da bude s vama zauvijek: Duha Istine kojeg svijet ne može primiti jer ga ne vidi i ne poznaje. Vi ga poznajete jer kod vas ostaje i u vama je.“ (Iv 14,16-17)

Dakle, otajstvo Duha je nedokučivo tjelesnom čovjeku kojem duh nije izvježban u razmatranju, a Isus daje Duha svojim učenicima i oni će ga moći spoznati samo očima srca i čistom vjerom.

¹⁸⁴Usp. *Isto*, 42.

¹⁸⁵Usp. *Isto*, 42.

¹⁸⁶Usp. *Isto*, 38.

¹⁸⁷Usp. *Isto*, 39.

¹⁸⁸Usp. *Isto*, 109.

Bazilije uči da Duh pripada božanskoj obitelji i pritom upotrebljava riječ „prisnost.“¹⁸⁹ Ovime želi istaknuti da je Duh s Ocem i Sinom najuže povezan i tako sjedinjen kao jedno u naravi.¹⁹⁰ Iz ovog posebnog zajedništva, vječne vezanosti i trajnog boravka s Ocem i Sinom proizlazi da Duh ima opstanak i prije vremena.¹⁹¹ Dakle, treba ga se častiti kao prvu i drugu božansku osobu. On je također Bog, a ne anđeo koji je podređen Sinu kako su smatrali pneumatomasi, te zato Ivan ističe:

„Ali dolazi čas – sada je! – kada će se istinski klanjatelji klanjati Ocu u duhu i istini jer takve upravo klanjatelje traži Otac. Bog je duh, i koji se njemu klanjaju u duhu i istini treba da se klanjaju.“ (Iv 4,23-24)

Novost koju Duh donosi krije se u njegovoj zadaći. Naime, Duh uprisutnjuje Isusa Krista u njegovoj eshatološkoj novosti.¹⁹² Njegova je zadaća biti novi Branitelj koji učvršćuje vjeru u Krista. Dok su pneumatomasi kategorizirali Duha kao anđela i bezličnu silu, budući da je pneuma srednjeg roda u grčkom jeziku, u Ivanovu se evanđelju (Iv 14,26) to pobija jer je Duh Sveti i osoban i u muškom rodu.¹⁹³

„To sam vam govorio dok sam boravio s vama. Branitelj – Duh Sveti, kojeg će Otac poslati u moje ime, poučavat će vas o svemu i dozivati vam u pamet sve što vam ja rekoh.“ (Iv 14,25-26)

U ovim recima Duhu je dodijeljen naziv (grč. Paracletos) te je muškog roda. Isus svojim učenicima pojašnjava koja je zadaća Duha. On će ih poučavati o njegovu nauku. Dakle, bezlična sila ne bi mogla poučavati ako nema intelektualne moći koje su karakteristične za osobu.¹⁹⁴

Također, na temelju Iv 6,63, Bazilije je mišljenja da Otac daje život po Sinu, a Duh s njima suoživljuje, tako da ga Bazilije naziva i „Gospodarem života“ jer posjeduje životvornu moć.¹⁹⁵ Duh je dar života i zato se potrebno ponovno roditi odozgor. Bazilije ističe kako se Duh povezao sa samim Gospodinovim tijelom i nije ga više napuštao.¹⁹⁶

„Na kog vidiš da silazi Duh i da na njemu ostaje, on je moj ljubljani Sin.“ (Iv 1,33)

„Što je od tijela rođeno, tijelo je; i što je od Duha rođeno, duh je. Ne čudi se što ti rekoh: 'Trebalo da se nanovo rodite, odozgor.' Vjetar puše gdje hoće; čuješ mu šum, a ne znaš odakle dolazi i kamo ide. Tako je sa svakim koji je rođen od Duha.“ (Iv 3,6-9)

¹⁸⁹Usp. *Isto*, 40.

¹⁹⁰Usp. *Isto*, 40.

¹⁹¹Usp. *Isto*, 40.

¹⁹²Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 318.

¹⁹³Usp. STAPLES, Tim, *The Divinity of the Holy Spirit* (3.1.2008.), u:

<https://www.catholic.com/magazine/print-edition/the-divinity-of-the-holy-spirit> (06.02.2021.).

¹⁹⁴Usp. *Isto*

¹⁹⁵Usp. BAZILIJE VELIKI, *Duh Sveti*, 44.

¹⁹⁶Usp. *Isto*, 96.

„Duh je onaj koji oživljuje, tijelo ne koristi ništa. Riječi koje sam vam govorio duh su i život su.“ (Iv 6,63)

„Uistinu, onaj koga Bog posla Božje riječi govori jer Bog Duha ne daje na mjeru. Otac ljubi Sina i sve je predao u ruku njegovu.“ (Iv 3,34-35)

Djelo Presvetog Trojstva jest i Isusovo uskrsnuće jer i tada djeluju zajedno. Naime, nakon Sinovljeve proslave Oca po križu, on sada daje Duha učenicima. Isus je obnovio paloga čovjeka i vratio mu izgublenu milost pomoću Duha Svetoga, stoga Ivan kaže:

„To rekavši, dahne u njih i kaže im: 'Primitite Duha Svetoga'. Kojima otpustite grijehe, otpuštaju im se; kojima zadržite, zadržani su im.“ (Iv 20,22-23)

Kada promotrimo Iv 15,26 kod Atanazija, vidljivo je da cijelo vrijeme u svome djelu *Pisma Serapionu* koristi riječ Trojstvo. Atanazije naglašava opstojnost Trojstva s ciljem isticanja božanskog jedinstva, a to znači da se u naravi ne može dijeliti, u sebi je jednako i nepromjenjivo.¹⁹⁷

„A kad dođe Branitelj koga ću vam poslati od Oca – Duh Istine koji od Oca izlazi – on će svjedočiti za mene.“ (Iv 15,26)

Ivanov „izlaziti“ protumačio se na pogrešne načine:

„U doslovnom smislu znači da Duh Sveti od svoje volje dolazi u svijet kako bi trajno boravio s učenicima. Prema tome, 'izlazi' izražava povijesno slanje Duha koji se nakon Kristova uzašašća nalazi u Crkvi kao osobna Božja nazočnost u svijetu. Tako 'izlazi' shvaćaju tropici i Atanazije. Razlika je među njima u tom što tropici isključivo ostaju kod tog značenja i iz 'izlazi' zaključuju da je Duh stvoreni Božji dar. Atanazije vidi još jedan smisao. Za njega ivanovska riječ naznačuje vječno i trajno 'izlaženje' Duha iz Boga.“¹⁹⁸

„No kažem vam istinu: bolje za vas da ja odem. Jer ako ne odem, Branitelj neće doći k vama; ako pak odem, poslat ću ga k vama. A kad on dođe, pokazat će svijetu što je grijeh, što li pravednost, a što osuda.“ (Iv 16,7-8)

Atanazije ističe da Duh izvire iz Oca i Sina, ali kao dar. Kad ga promatramo u odnosu na Oca, onda izlazi, a kad ga promatramo u odnosu na Sina, onda odsijeva.¹⁹⁹ Izlaženje i odsijevanje nisu neovisne i usporedne zbilje, nego odsijevanje uključuje izlaženje. U rođenju Sina sadržano je izlaženje Duha i to sačinjava temelj trojstvenog otajstva.²⁰⁰ Dakle, Otac rađa Sina iz kojeg sjaji Duh Sveti. To je slika Presvetog Trojstva.

¹⁹⁷Usp. ATANAZIJE, *Pisma o Kristu i Duhu*, 78.

¹⁹⁸ATANAZIJE, *Pisma o Kristu i Duhu*, 79.

¹⁹⁹Usp. *Isto*, 82.

²⁰⁰Usp. *Isto*, 82.

Atanazije u *Pismima Serapionu* (I, 27, 593C) na Duha primjenjuje izraz „istobitan“, a tim želi reći da Duh posjeduje puninu Božjeg bića.²⁰¹ Ono što je karakteristično za Božji bitak, u posjedu je Duha Svetoga. Atanazije je ovime na Duha prenio istobitnost koju su donijeli oci u Niceji 325. godine. Dakle, onoliko koliko je Sin istobitan s Ocem, toliko je Duh poput Sina istobitan s Ocem.

„No, kad dođe on – Duh Istine – upućivat će vas u svu istinu; jer neće govoriti sam od sebe, nego će govoriti ono što čuje i navješćivat će vam ono što dolazi. On će mene proslavljati jer će od mogega uzimati i navješćivati vama. Sve što ima Otac, moje je. Zbog toga vam rekoh: od mogega uzima i – navješćivat će vama.“ (Iv 16,13-15)

Grgur Nazijanski se poziva na Ivanovo evanđelje (Iv15,26) u svom *Petom teološkom govoru*. On naglašava da Duhu ništa ne nedostaje jer je Bog, te da su Trojica božanstvom jedno.²⁰²

„Sami izričaji 'ne biti rođen', 'biti rođen' i 'izlaziti' naznačuju Oca, Sina i Onoga o kome se ovdje govori. To je Duh Sveti. To je da se sačuva nepomiješanost triju Osoba u jednoj naravi i jednom dostojanstvu božanstva.“²⁰³

U svome Evanđelju, Ivan govori: „Bog je duh. Oni koji mu se klanjaju, treba da mu se klanjaju u Duhu i Istini.“ (Iv 4,24)

Grgur Nazijanski za to daje logično rješenje. On je mišljenja da oni koji se klanjaju Jednome da se klanjaju Trojici, jer Trojici pripada ista čast i slava i isto božanstvo.²⁰⁴

On objašnjava da je Stari zavjet objavio Oca, a Novi zavjet je objavio Sina i natuknuo božanstvo Duha Svetoga.²⁰⁵ Dakle, Duh Sveti je sada tu i nastanit će se kod učenika nakon što Krist ode Ocu. On će biti „drugi Branitelj“. To nam govori citat Ivanova evanđelja:

„Molit ću Oca i poslat će vam drugoga Branitelja, Duha istine.“ (Iv 14,16-17)

3.4. Carigradski sabor 381. godine

Djelovanjem crkvenih otaca Bazilija, Atanazija i drugih, Duh Sveti nije ostao zaboravljen ili kategoriziran kao „nepoznati Bog.“ Budući da Nicejski sabor nije jasno definirao ulogu Duha Svetoga, već se fokusirao na božanstvo Sina, na Carigradskom se saboru o tome uvelike raspravljalo. U Simbolu vjere dopunjuje se nauk o Duhu Svetome: „Vjerujemo...u Duha

²⁰¹Usp. *Isto*, 83.

²⁰²Usp. GRGUR NAZIJANSKI, *Teološki govori i teološka pisma*, Split, 2005., 252.

²⁰³GRGUR NAZIJANSKI, *Teološki govori i teološka pisma*, 252.

²⁰⁴Usp. *Isto*, 254.

²⁰⁵Usp. *Isto*, 261.

Svetoga, Gospodina i životvorca, koji izlazi od Oca, koji se s Ocem i Sinom skupa časti i zajedno slavi, koji je govorio po prorocima.“²⁰⁶ Iz ovoga primjećujemo da u raščlambi vjere u Duha Svetoga nema riječi istobitnost kao što je to bilo za Oca i Sina na Nicejskom saboru. No, Duh se naziva Gospodinom i životvorcem zato što je darovatelj dara života, početak duhovnog života, a to je isključivo stvar Boga.²⁰⁷

Nicejsko-carigradski simbol je zajedničko blago kršćanskih Crkava Istoka i Zapada, zato što su u njemu sadržani temelji kršćanske vjere. Kršćanski Zapad u Vjerovanju ima dodatak po kojem Duh izlazi od Oca i Sina (*filioque*). Ovim saborom je riješeno pitanje odnosa Duha prema Ocu, ali ostalo je otvoreno pitanje Duha prema Sinu.

Bitno je naglasiti da su teologije Istoka i Zapada legitimne tako da se mogu međusobno priznati i upotpunjavati, a da pritom ne budu svedene jedna na drugu.²⁰⁸ Dok je na Zapadu težnja *filioque* dvostruka: braniti istobitnost Oca i Sina naglašavajući da je Duh Sveti uvijek Duh Sinov, na Istoku žele jače braniti počelo Oca i slobodu djelovanja Duha Svetoga.²⁰⁹

Istok u svome Vjerovanju ostavlja otvorenim odnos Duha prema Sinu, a Zapad ga vrlo teško može razlikovati od odnosa Duha prema Ocu.²¹⁰ Sva previranja između Istoka i Zapada se svode na odnos povijesno-spasenjskog djelovanja Duha Svetoga kao Duha Sinovog i njegove unutartrajstvene biti.²¹¹ Kroz povijest su se vodile velike rasprave o problemu *Filioque*. Spomenut ćemo samo neke.

U 6. stoljeću na 3. sinodi u Toledu, zapadnogotski kralj Rekkared ispovjedio je da Duh Sveti izlazi od Oca i Sina te je iste biti s njima, a za to je naveo tri razloga: prvo, smatrao je da treba utvrditi istobitnost božanske Trojice nasuprot arijevsom krivovjerju; drugo, s time je povezana potreba da se Sina na osnovi istobitnosti uključi u izlaženje Duha; treće, na taj se način izriče da je unutartrajstvena povezanost Sina i Duha osobniji odnos.²¹²

U 7. stoljeću na 8. sinodi u Toledu, *Filioque* je umetnut u nicejsko-carigradsku vjeroispovijest, te se kao takav počeo prihvaćati u Španjolskoj, Francuskoj i Engleskoj, ali ne i u Rimu koji će tek 1014. godine krunidbom kralja Henrika II. prihvatiti izmijenjeni *Credo*.²¹³

Istok je smatrao da je uvrštavanje *Filioque* u ispovijest vjere veliki dogmatski i kanonski problem. Dok je s jedne strane, Istok smatrao da je taj postupak povreda Efeškog sabora koji je

²⁰⁶Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 323.

²⁰⁷Usp. *Isto*, 324.

²⁰⁸Usp. *Isto*, 335.

²⁰⁹Usp. *Isto*, 335.

²¹⁰ Usp. *Isto*, 336.

²¹¹Usp. *Isto*, 336.

²¹²Usp. Franz COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, 142.

²¹³Usp. *Isto*, 142.

zabranio uspostavljanje drugog Vjerovanja, Zapad sa dodatkom *Filioque* nije vidio uvođenje neke druge vjere, već tumačenje jedne vjere od Niceje i Carigrada.²¹⁴

Godine 1054., pod patrijarhom Mihaelom Cerularijem, dogodio se crkveni raskol zbog brojnih crkveno-političkih previranja, no *Filioque* se smatrao dodatnim razlogom raskola, te se otada susreće u brojnim apologetskim spisima.²¹⁵

Na saboru u Lionu 1274. godine raspravljalo se o problemu *Filioque* i došlo se do sljedećeg zaključka: Otac i Sin predstavljaju jedan jedini princip kod izlaženja Duha Svetoga.²¹⁶ Iz ovoga proizlazi da Zapad više naglašava jedinstvo Trojstva nego Istok, jer s *Filioque* može naglasiti unutartrojstveni pokret života i ljubavi između Oca i Sina koja se upotpunjuje Duhom Svetim kao vezom jedinstva.²¹⁷

Na Firentinskom saboru (1439. – 1445.) raspravljalo se o problemu *Filioque* te oci objašnjavaju:

„da je Duh Sveti odvjeka od Oca i Sina, svoju bit i svoj samostojeći bitak ima ujedno od Oca i Sina, od kojih obojice odvjeka izlazi kao od jednog počela i jednim jednim nadisanjem.“²¹⁸

Tako se priznaje formula „po Sinu“ i ta se formula interpretira u smislu zapadnog *Filioque*, za koji se kaže da je pravovaljano pridodan *Credo*,²¹⁹ te se time želi naglasiti sljedeće:

„da je Sin za Grke uzrok (*causa*), za Latine *počelo* zasebnosti Duha Svetoga, kao i Otac. A jer je Otac sve što je njegovo rađanjem dao jedinorođenom Sinu, osim to da je Otac, stoga Sin posjeduje upravo to, što je odvjeka primio od Oca, od kojeg je sam vječno rođen, naime da Duh od njega izlazi.“²²⁰

Sabor je donio sljedeće zaključke: isključuje se da u Trojstvu postoje dva počela podrijetla; formulira se nutarnja unutarbožanska razmjena života; grčka perspektiva različite uzročnosti kod izlaženja Duha Svetoga priznata je zakonitom; ne traži se da Istok preuzme *Filioque*.²²¹

Za današnju rimokatoličku Crkvu važna je odluka pape Benedikta XIV. iz 1742. godine i 1755. godine, jer se tom odlukom unijatskim istočnim crkvama dozvoljava uporaba nepromijenjenog Simbola iz 381. godine i na taj se način priznaje komplementarnost formula.²²²

²¹⁴Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 333.

²¹⁵Usp. Franz COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, 143.

²¹⁶Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 332.

²¹⁷Usp. *Isto*, 332.

²¹⁸Franz COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, 143.

²¹⁹Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 334.

²²⁰Franz COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, 143.

²²¹Usp. *Isto*, 143.

²²²Usp. Walter KASPER, *Bog Isusa Krista – tajna trojedinog Boga*, 334.

Za naše vrijeme je važan posrednički prijedlog sv. Ivana Pavla II., iz 1981. godine, upućen ekumenskom carigradskom patrijarhu Dimitriosu.²²³ Njegovo je stajalište da je saborska formulacija iz 381. godine normativni tekst, kojemu pripada najviša dogmatska obvezatnost, tako da mu se nikakva interpretacija u smislu *Filioque* ne smije proturječiti.²²⁴ Drugi prijedlog traži da se Istok i Zapad malo približe u svojim nastojanjima tako da se problem *Filioque* može riješiti. Naime, Zapad bi mogao zamoliti Istok za „ustupak ljubavi“ tako da zapadna verzija Simbola ostane na snazi.²²⁵

Za dijalog između Istoka i Zapada važno je naći kompromis za rješavanje ovog pitanja. Bilo bi lakše kada bi se obje predaje mogle prepoznati kao gledišta koja se međusobno nadopunjuju i koja su komplementarna jer ona nemaju svoje jedinstvo u jednom pojmu nego u trojstvenoj doksologiji.²²⁶

²²³Usp. Franz COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, 145.

²²⁴Usp. *Isto*, 145.

²²⁵Usp. *Isto*, 145.

²²⁶Usp. *Isto*, 145.-146.

ZAKLJUČAK

S obzirom na strukturu, stilske i jezične značajke, Ivanovo se evanđelje razlikuje od sinoptičkih Evanđelja. Dok sinoptici predstavljaju život i djelo Isusa iz Nazareta, Ivan u svome evanđelju o Isusu govori kao o Utjelovljenoj Riječi, Logosu. Taj uzvišeni ton daje posebnu notu četvrtom Evanđelju. Za razliku od sinoptika, u Ivanovom se evanđelju velika važnost daje Duhu Svetome koji nadahnjuje i hrabri zajednicu, stoga se ono naziva „duhovno“ ili „pneumatičko“ evanđelje.

Obavijen velom tajne ostaje identitet „ljubljenog učenika“ kojemu se pripisuje četvrto Evanđelje. Crkvena tradicija piscem smatra apostola Ivana, ali novija egzegeza predlaže nekoliko imena (Andrija, Ivan Marko, Lazar). Identitet „učenika kojeg je Isus ljubio“ ostaje i dalje skriven, no on uživa autoritet u ivanovskoj zajednici i dodjeljuje mu se titula „izvanrednog tumača Isusovih riječi“. Bitno je istaknuti da se u to doba formirala skupina istomišljenika koja je vodila polemike sa nevjernim Židovima. Naglasak te zajednice je bio na vjeri, tako da je glavna tema četvrtog Evanđelja vjera. Za sebe su smatrali da su „izabrani“ i predstavnici „novog Izraela“, budući da su povjerovali Isusu.

Jedino Ivanovo evanđelje Duha Svetoga naziva „Parakletom“, stoga smo se mi usredotočili na pashalni misterij, egzegetski analizirajući tri biblijska teksta (Iv 14, 15-31; Iv 16, 4-15; Iv 20, 19-23).

Dakle, Isus na Posljednjoj večeri, pred blagdan Pashe, obećava Duha Svetoga svojim učenicima. Jedini uvjet dolaska „drugog Branitelja“ jest Njegov odlazak Ocu, tj. Njegova proslava na križu. Duh Branitelj ne donosi ništa novo, nego samo produbljuje Isusov nauk i hrabri preplašene učenike. Isus je svjestan svoje zadaće koju mu je Otac dodijelio, te u trenucima sramotne presude na Pilatovu dvoru i poniženja suvereno vlada cijelom situacijom i može se zaključiti da je on i kralj i sudac samom Pilatu. Ivanovo evanđelje ne opisuje sam čin razapinjanja, već se pažnja usmjerava na Isusov krik „Dovršeno je“ (usp. Iv 19,30). To znači da je Spasitelj ponio grijeh čovječanstva te da će se Duh razliti u srca učenika. Isus jest pravo pashalno janje, budući da umire na križu u trenutku kada se u Hramu kolju pashalni janjci.

Nakon Isusove muke i smrti na križu, prvog dana u tjednu, Marija Magdalena se zaputila na Isusov grob. Vidjela je prazan grob i nije se odmah sjetila Isusovih riječi o uskrsnuću. No, kada je napokon vidjela Isusa, tada su joj se oči srca otvorile te je postala prva svjedokinja Uskrsloga. Isusovo je uskrsnuće djelo Očevog i nakon njega Isus se ne vraća starom načinu života, već živi „pneumatski“. To je djelo sila Duha Svetog koja pokreće sve i koja se Isusovim uskrsnućem dariva učenicima, a po njima cijelom svijetu. Isus daje Duha, ali također daje vlast

odriješenja i opraštanja grijeha. Učenici više nisu u strahu od Židova jer u njima Duh Sveti prebiva.

O Duhu Svetom se jako malo govori, iako je on treća božanska osoba i ravnopravni „član“ božanske Trojice. Naime, kroz povijest je on bio potisnut i kad se konačno počelo raspravljati o njegovom „statusu“, počela su se širiti kriva učenja. S jedne strane, anomejci i arijevcu su smatrali da je Duh različite naravi od Oca i Sina te da je sasvim podložan Sinu, a s druge strane, pneumatomasi su isticali da Duh Sveti uopće nije Bog te da se istobitnost Oca i Sina ne može primijeniti i na Duha Svetoga.

U Ivanovu evanđelju imamo dosta tekstova koji govore o božanstvu Duha Svetoga. Na primjerima crkvenih otaca Atanazija, Bazilija Velikoga i Grgura Nazijanskoga zaključujemo da je Duh Sveti ravnopravni član Trojstva, on je Bog jer je neshvatljiv i nedokučiv, te je istobitan s Ocem i Sinom.

Na temelju Ivanovog retka 15, 26 razvio se problem *Filioque* koji je razdvojio Istok i Zapad. Naime, na saboru u Carigradu se raspravljao o božanstvu Duha Svetoga i u svome originalnom tekstu nema izlaženje od Sina. No, dodatak Nicejsko-carigradskom vjerovanju pojavljuje se u 6. stoljeću. Ovo izlaženje od Oca i Sina je stvorilo problem tako da je došlo do suprotnih stajališta na Istoku i Zapadu. Sabori koji su uslijedili, nastojali su naći rješenje za ovaj problem. Tako se na Firentinskom saboru zaključilo da Duh postoji odvjeka od Oca i Sina, te da svoju bit i bitak ima od Oca i Sina, jer od njih obojice izlazi kao od jednog počela.

Do današnjih dana se lome koplja oko *Filioque* te se nastoji naći rješenje. Između Istoka i Zapada će se smanjiti napetosti kada i jedna i druga strana prihvate da imaju komplementarna stajališta.

LITERATURA

Biblijski tekstovi:

Adalber REBIĆ, Jerko FUČAK, Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jerusalem“*, Zagreb, 2004.

Knjige:

ATANAZIJE, *Pisma o Kristu i Duhu*, Služba Božja, Makarska, 1980.

BAZILIJE VELIKI, *Duh Sveti*, Služba Božja, Makarska, 1978.

BROWN, E. Raymond., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008.

COURTH, Franz, *Bog trojstvene ljubavi*, Zagreb, 1999.

DUDA, Bonaventura, (ur.), *Duh Sveti – dar Kristov*, Zagreb, 2012.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Biblijska teologija Novog zavjeta*, Zagreb, 2004.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Evandjelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 2012.

DUGANŽIĆ, Ivan, *Kako su nastala evandjelja?*, Zagreb, 1999.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Upoznajmo Bibliju – narod Božji i njegovo Sveto pismo*, Zagreb, 2011.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Snaga s izvora – izabrane teme Novog zavjeta*, Zagreb, 2003.

DURRWELL, Francois – Xavier, *Krist, čovjek i smrt*, Zagreb, 2009.

GAŠPAR, Nela Veronika, *Teološki govor o Duhu Božjem – od vječnosti do čovječnosti*, Zagreb, 2012.

GNILKA, Joachim, *Teologija Novog zavjeta*, Zagreb, 1999.

HARRINGTON, J. Wilfrid, *Uvod u Novi zavjet: spomen ispunjenja*, Zagreb, 1993.

KASPER, Walter, *Bog Isusa Krsita – tajna trojedinog Boga*, Teološki priručnici, Đakovo, 1994.

KNIESEL, Werner, *Duh Sveti u životu kršćana*, Zagreb, 2003.

KRASICKI, Arkadiusz, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F.Porscha i F. Libermanna*, Zagreb, 2016.

KUŠAR, Stjepan, *Vihor i oganj Duha u Crkvi i pojedincu*, Zagreb, 1998.

- LECLERC, Eloi, *Uskrs u Galileji ili susret s Uskrslim Kristom*, Zagreb, 2006.
- LUJIĆ, Božo, *Isusova otvorena antropologija*, Zagreb, 2005.
- LUJIĆ, Božo, *Kratki uvod u novozavjetnu poruku*, Zagreb, 2006.
- MORRIS, Leon, *Evandjelje po Ivanu – novozavjetni komentari*, Daruvar, 1997.
- NAZIJANSKI, Grgur, *Teološki govori i teološka pisma*, Split, 2005.
- POPOVIĆ, Anto, *Biblijske teme. Egzegetsko – teološka analiza odabranih tekstova Starog i Novog zavjeta s Dodatkom*, Zagreb, 2004.
- PORSCH, Felix, *Ivanovo evanđelje*, Zagreb, 2002.
- RADCLIFFE, Timothy, *Sedam posljednjih Kristovih riječi*, Zagreb, 2006.
- RATZINGER, Joseph, *Dođi, Duše Presveti*, Split, 2012.
- RATZINGER, Joseph, *Gledati Probodenog*, Split, 2008.
- RATZINGER, Joseph, *Isus iz Nazareta – od ulaska u Jeruzalem do uskrsnuća*, Split, 2011.
- REBIĆ, Adalbert, *Središnje teme Starog zavjeta*, Zagreb, 1996.
- SCHNEIDER, Alfred, *Na putovima Duha Svetoga*, Zagreb, 2008.
- SODING, Thomas, *Božji Sin iz Nazareta – Isusovo čovještvo u Novom zavjetu*, Zagreb, 2010.
- TOMIĆ, Celestin, *Isus iz Nazareta – prorok i Krist*, Zagreb, 1991.
- VIDOVIĆ, Pero, *Isus je Ja – jesam*, Zadar, 2018.
- VUKŠIĆ, Tomo (ur.), *Komentar Evanđelja i Djela apostolskih*, Sarajevo, 1997.
- ZOVKIĆ, Mato (ur.), *Biblijska teologija Starog i Novog zavjeta*, Zagreb, 1993.

Članci:

CIFRAK, Mario i KRASICKI, Arkadiusz, Postaje Kristove muke. Ivanov izvještaj, u: *Služba Božja*, 51 (2011.) 1.

DUGANŽIĆ, Ivan, Osporavani Mesija – progonjena zajednica. Slika Ivanove zajednice potkraj prvog kršćanskog stoljeća, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 3.

KRASICKI, Arkadiusz, Šizma – rasprava i razjedinjenje zbog Kristova podrijetla (Iv 7,42), u: *Bogoslovska smotra*, 85 (2015.) 2.

MARKOVČIĆ, Božidar, Vjera i svjedočanstvo u Ivanovu Evanđelju, u: *Riječki teološki časopis*, 37 (2011.) 1.

Dokumenti:

PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, Nadahnuće i istina Svetog pisma (22. II. 2014.), Zagreb, 2016.

SVETI IVAN PAVAO II., Dominum et vivificantem. Gospodina i Životvorca (18. V. 1986.), Zagreb, 1997.

Materijali u elektroničkom obliku:

STAPLES, Tim, The Divinity of the Holy Spirit (3.1.2008.) u:

<https://www.catholic.com/magazine/print-edition/the-divinity-of-the-holy-spirit> (6.2.2021.)

Duh Sveti u pashalnom misteriju u Ivanovu evanđelju

SAŽETAK

Ivanovo se evanđelje zbog svojeg stila i načina pisanja razlikuje od sinoptika. Kod Ivana imamo osjećaj kao da govori uzvišeni Jaganjac Božji, Mesija, Kralj, dok je kod sinoptika u središtu navještaj kraljevstva Božjeg. Glavna tema evanđelja je vjera ivanovske zajednice koja se suprotstavlja židovskoj nevjeri. Ivanovo evanđelje najviše govori o važnosti Duha Svetoga, te se još naziva i „duhovno.“ U radu se s posebnom pažnjom analizira uloga Duha Svetoga u pashalnom misteriju na temelju tri biblijska teksta: Iv 14, 15-31; Iv 16, 4-15; Iv 20, 19-23. U tekstovima Isus svojim učenicima na posljednjoj večeri obećava Duha Branitelja. Da bi došao „drugi“ Branitelj, Isus mora otići. Isus će poslati Duha Svetoga od Oca, a Branitelj će ih hrabriti i produbljivati Kristove riječi. Učenici su zbunjeni, no, Isus je svjestan zadaće koju je dobio od Oca. Tijekom mukotrpnog sudskog procesa, nakon poniženja, Isus hrabro korača prema smrti na križu, tj. prema svojoj proslavi. S jedne strane, Isusova smrt na križu znači razlijevanje Duha njegovim sljedbenicima, dok s druge strane se dokazuje da je Isus pashalno janje koje se žrtvuje za čitavo čovječanstvo. Nadalje se u radu dokazuje da je Duh Sveti treća božanska osoba, da je član Presvetog Trojstva, te da je i sam Bog. Iako se za njega često zna reći da je „nepoznati“ Bog, on je itekako bitan u Trojstvu. Budući da su se kroz povijest pojavila kriva naučavanja o Duhu, u radu se na temelju spisa Atanazija, Bazilija Velikoga i Grgura Nazijanskog iz ivanovske perspektive, progovorilo o Duhu kao o Bogu i samim time ravnopravnom članu Trojstva. Problem između Istoka i Zapada nastaje dodatkom *Filioque* u Nicejsko – carigrasko vjerovanje u 6. stoljeću. Taj se problem nastojao riješiti na raznim saborima, no ostao je neriješen do današnjih dana i jedan je od uzroka raskola Istoka i Zapada.

Ključne riječi: *Ivanovo evanđelje, pashalni misterij, „drugi“ Branitelj, muka, proslava, Duh Sveti, Presveto Trojstvo*

The Holy Spirit in the Paschal mystery in the Gospel of John

SUMMARY

The Gospel of John differs from the Synoptics in its style and manner of writing. In John's Gospel we have the feeling that the exalted Lamb of God, the Messiah, the King, is speaking, while in the Synoptics the proclamation of the kingdom of God is at the center. The main theme of the Gospel is the faith of the John's community which opposes Jewish unbelief. The Gospel of John speaks most of the importance of the Holy Spirit and is also called "spiritual." The paper analyzes the role of the Holy Spirit in the Paschal Mystery based on three biblical texts: Jn 14: 15-31; Jn 16: 4-15; Jn 20: 19-23. In those texts, Jesus promises his disciples the Spirit, a mighty Defender at the Last Supper. For the "other" Defender to come, Jesus must leave. The Defender will encourage them and deepen the words of Christ. The disciples are confused, but Jesus is aware of the mission he received from the Father. During the arduous trial, after the humiliation, Jesus bravely steps towards his death on the Cross, i.e. towards his glorification on the Cross. On the one hand, Jesus' death on the Cross means the sending of the Spirit to his followers, while on the other hand, it is proved that Jesus is the Passover lamb sacrificed for all mankind. Furthermore, the paper proves that the Holy Spirit is the third divine person, that he is a member of the Most Holy Trinity, and that he is God himself. Although he is often said to be an "unknown" God, he is very important in the Trinity. Since false teachings about the Spirit have appeared throughout history, the paper, based on the writings of Athanasius, Basil the Great and Gregory of Nazianzus, discusses the Spirit as God and thus as an equal member of the Trinity from John's perspective. The problem between the East and West arises with the addition of the Filioque to the Nicene-Constantinople Creed in the 6th century. This problem was tried to be resolved at various Councils, but it has remained unresolved to this day and is one of the causes of the schism between the East and West.

Keywords: John's Gospel, Paschal mystery, "second" Defender, passion, glorification, Holy Spirit, Holy Trinity

ŽIVOTOPIS

Osobni podaci:

Ime i prezime: Lucija Prpić

Datum i mjesto rođenja: 7. 10. 1995. Rijeka

Adresa prebivališta: Rtina II 144, 23248 Ražanac

Kontakt: 091 984 1799

E-mail adresa: lucijaprpic5@gmail.com

Podaci o školovanju:

2002. – 2010. – Osnovna škola Jurja Barakovića Ražanac

2010. – 2014. – Klasična gimnazija Ivana Pavla II. Zadar

2014. – 2018. – Sveučilište u Zadru, Preddiplomski dvopredmetni studij, smjer Grčki jezik i književnost i Teološko – katehetski studij

2018. – Sveučilište u Zadru, Diplomski dvopredmetni studij, Etnologija i antropologija, smjer: znanstveni i Teološko – katehetski studij

2021. – mag. ethnol et anthrop.

Radno iskustvo:

2017. – održavala župne kateheze u Kožinu, župa sv. Mihovila arkandela

Vještine:

Rad na računalu, Osnove rada na računalu, MS Office, Internet

Jezici: engleski jezik – u govoru i pismu

Vozačka dozvola: B kategorija

Dodatne aktivnosti:

2020. – pišem za duhovni portal Book.hr